

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Кафедра початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ В ПРОЦЕСІ
ОПРАЦЮВАННЯ ЗМІСТУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ
ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

МАГІСТЕРСЬКИЙ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ

Спеціальність АЗ «Початкова освіта»

Миколенко Надії Юріївни

ПОМ-1-24-1.4з

Науковий керівник:

Сухопара Ірина Геннадіївна,

кандидат педагогічних наук

Допущено до захисту

Протокол № ____ від _____

Завідувач кафедри

Бондаренко Геннадій Леонідович

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
АНАЛІТИЧНИЙ БЛОК. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	7
1.1. Характеристика базових понять дослідження	7
1.2. Способи формування дослідницьких умінь учнів 3 класу під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.....	14
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК. ОПИС ЗОШИТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ УЧНІВ 3 КЛАСУ	25
2.1. Мета, завдання та структура зошита дослідницьких завдань	25
2.2. Технологія роботи з зошитом дослідницьких завдань для формування дослідницьких вмінь в учнів 3 класу під час опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі	30
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ БЛОК. РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОШИТА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ З ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	34
3.1. Діагностика рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.....	34
3.2. Аналіз результатів перевірки ефективності зошита дослідницьких завдань.....	45
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток світу, його соціальної, економічної, наукової, культурної, освітньої сфер потребують компетентної, освіченої та розвиненої особистості, яка здатна критично мислити, самостійно шукати необхідну інформацію, аналізувати її та інтерпретувати в практичну діяльність, розв'язувати проблеми та приймати відповідальні рішення. Виховання такої особистості потребує організації навчального процесу з застосуванням дослідницьких методів навчання, організації навчально-дослідницької діяльності, опанування школярами дослідницькими вміннями. Громадянська та історична освітня галузь має значний потенціал для розвитку дослідницьких умінь молодших школярів. Це зумовлено змістом освітньої галузі, що охоплює роботу з історичними фактами, культурними пам'ятками, артефактами, соціальні взаємини. Актуалізується проблема вибору методів формування дослідницьких умінь учнів 3 класу під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Проблема організації дослідницької діяльності спостерігається в працях філософів Сократа, Арістотеля, Платона, педагогів Я. Коменського, Дж. Локка, Дж. Дьюї В. Сухомлинського. Проблемам організації навчально-дослідницької діяльності присвятили свої праці такі науковці Т. Байбара, І. Барабашова, Н. Бібік, Т. Гільберг, Я. Кодлюк, Т. Мієр О. Онопрієнко, Н. Падун, В. Паламарчук, О. Пометун, О. Савченко та ін.

Формування дослідницьких вмінь під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» розкривається переважно на матеріалі природничої освітньої галузі. Наукові роботи недостатньо розкривають зміст навчально-дослідницької діяльності при вивченні громадянської та історичної галузі. Проте, в умовах сучасного стану політичної ситуації, важливості розуміння своєї ідентичності, свого роду, унікальності постає проблема формування дослідницьких вмінь саме в ході вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Тому актуальність і

практична значущість порушеної проблеми зумовили вибір теми магістерського проєкту – **«Формування дослідницьких вмінь учнів 3 класу в процесі опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі»**

Мета магістерського проєкту – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити систему дослідницьких завдань з громадянської та історичної освітньої галузі для формування дослідницьких умінь учнів 3 класу.

Об’єкт дослідження – процес формування дослідницьких умінь учнів 3 класу під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Предмет дослідження – зошит дослідницьких завдань з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі для учнів 3 класу.

Відповідно до мети, об’єкта та предмета дослідження визначено такі **завдання магістерського проєкту**:

1. Здійснити аналіз проблеми формування дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі та обґрунтувати доцільність дослідницьких завдань для вирішення проблеми;

2. Розробити зошит дослідницьких завдань для опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі в 3 класі, описати технологію його застосування в освітньому процесі початкової школи;

3. Експериментально перевірити дієвість зошита дослідницьких завдань для опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі в 3 класі.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи дослідження**:

- теоретичні: аналіз психологічних, педагогічних, методичних джерел для розкриття сутності дослідницьких умінь учнів; порівняння наукових поглядів учених з метою вибору способу вирішення проблеми, визначення особливостей формування дослідницьких умінь під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі;

- емпіричні: педагогічне спостереження, тестування у вигляді виконання практичних завдань для визначення актуального стану сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу;

- статистичні: метод математичної обробки результатів дослідження та їх графічне представлення за допомогою діаграми.

Тип і структура проєкту: магістерський проєкт практичного спрямування, що представляє зошит дослідницьких завдань для учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Магістерський проєкт складається зі вступу, описової частини, яка містить 3 блоки, висновків, списку використаних джерел та додатків, де розміщені завдання для визначення рівня сформованості дослідницьких умінь та зошит дослідницьких завдань. Обсяг магістерського проєкту становить 55 сторінок, обсяг освітнього продукту – 38 сторінок.

Практична значущість магістерського проєкту полягає в розробці системи завдань для формування дослідницьких умінь учнів 3 класу під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Завдання упорядковані за темами, що вивчаються в 3 класі, спрямовані на формування різних видів дослідницьких умінь, таких як спостерігати, ставити запитання, формулювати гіпотези, порівнювати, класифікувати, структурувати матеріал, робити висновки, презентувати дослідження. Завдання передбачають індивідуальну та парну роботу, використання цифрових інструментів, диференційований підхід у виконанні.

База дослідження – впровадження та експериментальна перевірка результативності зошита дослідницьких завдань для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі проводилося на базі «Товариства з обмеженою відповідальністю «Приватний заклад загальної середньої освіти «Міжнародна американська школа і університет». В експерименті, який тривав протягом 2024-2025 навчального року брали участь 20 учнів 3-А та 3-С класів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені на V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Нова українська школа і дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії

розвитку» 14 травня 2025 року в м. Рівне (доповідь «Формування дослідницьких умінь учнів 3 класу в процесі опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі») та на I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення» 24 жовтня 2025 року в м. Києві (доповідь «Лінія часу як спосіб формування дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі»).

Результати експериментального дослідження були опубліковані в фаховому журналі категорії Б:

Миколенко Н. Ю., Сухопара І. Г. Діагностичний аспект формування дослідницьких умінь молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. Вип. 11(41). С. 1903–1916.

АНАЛІТИЧНИЙ БЛОК. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ З КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Характеристика базових понять дослідження

Формування дослідницьких умінь учнів початкової школи є важливим завданням сучасної освіти, оскільки спонукає до активної пізнавальної діяльності, самостійного пошуку інформації, знань, розв'язання реальних проблемних ситуацій, розвитку критичного мислення. Аналіз проблеми потребує трактування і інтерпретації його базових понять.

У науково-педагогічному дискурсі поняття «дослідницькі вміння» набуває особливого значення в умовах стрімких змін інформаційного середовища та технологічного прогресу, які зумовлюють потребу у формуванні в особистості здатності до пошуку нових знань і творчого вирішення проблем. Дослідницькі вміння сприяють формуванню комунікативної компетентності, умінню співпрацювати в колективі, обмінюватися ідеями, що забезпечує соціальну адаптацію. Такі вміння виступають важливою складовою професійної компетентності та забезпечують ефективну самореалізацію особистості впродовж усього життя.

Дослідницькі вміння розглядаються як комплексна інтеграція знань, навичок і особистісних характеристик, що дають змогу суб'єкту цілеспрямовано здійснювати пізнавальну діяльність, спрямовану на відкриття, осмислення та трансформацію інформації. Різноманітність підходів до розуміння сутності дослідницьких умінь засвідчує їх багатогранність. Різні погляди науковців на визначення поняття «дослідницькі вміння» подані в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Розуміння поняття «дослідницькі вміння» вченими

Автор визначення	Визначення поняття «дослідницькі вміння»
Т. Ситнік	«Сукупність способів реалізації пізнавальних дій, спрямованих на подолання проблем і набуття нового знання, що входить до ключових компетентностей» [25].
Н. Недодатко	«Складне психічне утворення, що інтегрує інтелектуальні, практичні дії, а також процеси самоорганізації й самоконтролю, які формуються через засвоєння способів діяльності та забезпечують готовність школяра до пізнавального пошуку в результаті управління навчально-дослідницькою діяльністю» [14].
Н. Падун	«Здатність виявляти протиріччя, формувати проблему, ставити мету й завдання дослідження, висувати гіпотези, вибирати та використовувати методи дослідження, збирати і аналізувати інформацію, самостійно планувати діяльність за етапами, апробувати гіпотези, обґрунтовувати власну позицію та оцінювати власну діяльність» [19].
О. Вознюк	«Сукупність систематизованих знань, навичок, умінь, переконань і поглядів, що визначають функціональну готовність учнів і студентів до творчого пошукового розв'язання пізнавальних завдань» [4, с.53].
Н. Балик	«Цілісна якість особистості, що проявляється у здатності самостійно здійснювати пізнавальні операції з метою осягнення нового знання чи способу діяльності» [1, с.26].
М. Вашуленко, С. Дубовик	«Сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до самостійних спостережень, узагальнення, аналізу процесів і явищ дійсності; до набуття нових знань і застосування їх відповідно до поставленої мети дослідницької діяльності» [3, с.3].

Бачимо різні погляди вчених щодо тлумачення поняття «дослідницькі вміння» – як сукупності способів реалізації пізнавальних дій; сукупності

інтелектуальних і практичних дій; систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань; якості, здатності особистості самостійно здійснювати дослідницьку діяльність. У контексті нашого дослідження розуміємо *дослідницькі вміння* як «сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до набуття нових знань і застосування їх відповідно до поставленої мети дослідницької діяльності» (М. Вашуленко, С. Дубовик) [3, с.4].

Дослідницькі вміння молодших школярів, з урахуванням вікових особливостей і можливостей здобувачів початкової освіти, можна розглядати як «сукупність інтелектуальних, практичних і організаторських умінь, спрямованих на виконання діяльності дослідницького характеру» (М. Головань, М. Яценко) [6, с.59]

Дослідницькі вміння учнів 3 класу – сукупність інтелектуальних, практичних, емоційних дій для вирішення завдань дослідницького характеру. Вони сформовані ще на початковому етапі і передбачають вміння спостерігати, ставити запитання, виявляти прості закономірності, формулювати невеликі проблеми, планувати послідовність дій для їх розв’язання, збирати необхідну інформацію, аналізувати отримані дані за допомогою наочних засобів та робити перші висновки. Такі вміння є базовою основою для подальшого розвитку пізнавальної активності і творчого мислення в процесі навчально-дослідницької діяльності. Вони сприяють формуванню в учнів ініціативи, самостійності й відповідальності за результат своєї роботи, а також розвитку здатності до рефлексії та самооцінки власних дій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив багатоконпонентність структури дослідницьких умінь, які включають на думку Н. Падун когнітивні, операційні, комунікативні та рефлексивні елементи, а також мотиваційно-ціннісні складові [19].

Щодо класифікації дослідницьких умінь у педагогіці не існує єдиного бачення проблеми. Зокрема, дослідник І. Чернецький виокремлює такі групи дослідницьких умінь: інтелектуально-творчі (аналіз змісту завдання, структурування етапів його виконання, формування і перевірка гіпотез, визначення

основних характеристик об'єкта або явища, встановлення причинно-наслідкових зв'язків); інформаційні (вміння користуватися різноманітними джерелами інформації, виокремлювати значущі елементи змісту, логічно групувати дані, вести діалог і дискусію); організаційні (ефективна координація діяльності в групі, узгодження дій із колегами, раціональне розподілення часу, відведеного для виконання завдання) [32, с.13].

Н. Тягло пропонує групування дослідницьких умінь на операційні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, формулювання гіпотез, порівняння), організаційні (планування роботи, аналіз власної діяльності, регуляція дій у ході дослідження), практичні (робота з літературними джерелами, проведення експериментів, спостереження, узагальнення спостережень, впровадження результатів у практику), комунікативні (організація партнерської взаємодії, що сприяє взаємодопомозі та взаємоконтролю) [30, с.12].

Погоджуємося з думкою вченої С. Свічкарь, що «дослідницькі вміння повинні відповідати основним узагальненим етапам дослідницької діяльності: актуалізації проблеми; визначення сфери дослідження; вибору теми дослідження; вироблення гіпотези; виявлення і систематизація підходів до вирішення; визначення послідовності проведення дослідження; збір і обробка інформації; аналізу та узагальнення отриманих матеріалів; підготовки звіту, виступу» [24, с. 199].

Відповідно, виокремили основні дослідницькі вміння, які узгоджуються з логікою наукового дослідження і віковими можливостями учнів 3 класу:

- планувати дослідження: учень складає алгоритм власних дій для планування дослідження;
- ставити запитання: учень формулює запитання, що сприяють розширенню та уточненню проблеми;
- висувати гіпотези: учень висловлює причини, здогадки про результат певного явища;

- шукати й добирати інформацію з різних джерел: здатність учня здійснити пошук та аналіз інформації з доступних джерел (підручник, розповідь дорослого, ілюстрації, відеофрагменти, історичні карти);
- аналізувати та порівнювати факти: учень виявляє суттєві ознаки предмета або явища, знаходить подібні та відмінні ознаки між минулим та сучасним, традиціями, предметами побуту;
- класифікувати інформацію: школяр здійснює групування історичних подій, державних свят, культурних пам'яток за певними ознаками;
- презентувати результати дослідження: учень здатний самостійно обрати спосіб презентації дослідження серед різних форм (усна розповідь, колаж, таблиця, діаграма, постер тощо);
- робити прості логічні висновки: учень узагальнює отриману інформацію та формулює висновок на основі проаналізованих даних.

Формування дослідницьких умінь розуміємо як процес набуття сукупності інтелектуальних, практичних, емоційних навичок для вирішення завдань дослідницького характеру в ході організованої педагогом пізнавальної, навчальної, дослідницької, практичної діяльності молодших школярів.

Особливого значення у процесі формування дослідницьких умінь учнів 3 класу набуває вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, зміст якої допомагає пізнавати, досліджувати, вивчати людину, навколишній світ, свою країну, її минуле і сучасне, цінності, традиції українського народу. *Громадянську та історичну освітню галузь* розглядаємо як конкретну дисципліну, сферу знань, що вивчається в початковій школі і спрямована на формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності, уявлень про історичні події, культурну спадщину та традиції українського народу.

Метою вивчення освітньої галузі, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, є «формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії,

поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів» [8].

Результати вивчення громадянської та історичної галузі в початковій школі співвідносяться з дослідницькими вміннями і сприяють їх формуванню:

- «встановлює зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснює значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій);
- працює з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізує зміст джерел, критично оцінює їх;
- узагальнює інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне;
- представляє аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя;
- аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття» [8].

Охарактеризуємо дослідницькі вміння учнів 3 класу, які формуються в ході вивчення змісту громадянської та історичної освітньої галузі.

Уміння встановлювати зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі – передбачає здатність учнів співвідносити історичні події та дії людей у логічній, часовій послідовності, визначаючи причини та наслідки. Це вміння формує базу для розуміння історичного розвитку та осмислення значення важливих суспільних дат і подій.

Уміння працювати з різними джерелами соціальної та історичної інформації. Учні навчаються користуватися різними типами джерел (текстами, світлинами, предметами, візуальними матеріалами), виокремлюючи з них необхідні відомості, що сприяє становленню критичного мислення, уміння аналізувати та оцінювати достовірність інформації.

Уміння узагальнювати інформацію з різних джерел. Передбачає здатність об'єднувати отримані дані, порівнювати їх і формувати цілісне уявлення про події

минулого та сучасності. Таке узагальнення є основою для побудови власних розповідей та пояснень.

Уміння представляти аргументовані судження про факти, історичних осіб та події. Учні вчаться формулювати власні висновки, спираючись на зібрані докази та логічні міркування, що забезпечує розвиток уміння оцінювати події суспільного життя та усвідомлювати їхню значущість.

Уміння аналізувати культурно-історичні основи власної ідентичності. Вміння полягає у здатності школярів усвідомлювати витоки власної культури, традицій і символів, розуміти їхню цінність, що сприяє формуванню громадянської самосвідомості, ідентичності та поваги до культурного розмаїття.

Уміння планувати дослідження – передбачає здатність учнів визначати мету та завдання дослідження, добирати способи збирання інформації та послідовність дій. Дане вміння забезпечує організованість, усвідомленість і логічність виконання навчально-пізнавальних завдань.

Процес формування дослідницьких умінь молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі має свої особливості, що зумовлені специфікою освітньої галузі:

«в ході дослідження формуються ціннісні ставлення, ідентичність, патріотизм, повага до історії, культури українського народу;

об'єктами дослідження є соціально-історичні явища, факти, досвід реального життя;

джерелами інформації про минуле є реальні об'єкти, що знаходяться навколо;

методами дослідження є адаптовані до віку, спостереження під час екскурсій, експедицій, робота з ілюстраціями, мапами, візуальними лініями часу, опитування, інтерв'ювання старших членів родини, містян, ігрове моделювання історичних ситуацій;

серед способів організації досліджень переважає конкретна практична діяльність учнів» [27, с.2342].

1.2. Способи формування дослідницьких умінь учнів 3 класу під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі

Вікові психологічні особливості учнів 3 класу значною мірою зумовлюють специфіку організації освітнього процесу, зокрема процесу формування дослідницьких умінь у межах вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. У цей період триває поступовий перехід від наочно-дійового до наочно-образного й елементарного абстрактного мислення, що істотно впливає на здатність учнів до аналізу, узагальнення, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формування власних висновків. Проте зазначені мисленнєві операції ще недостатньо сформовані й потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки. Вікові психологічні особливості учнів 3 класу визначають специфіку формування їхніх дослідницьких умінь у громадянській та історичній освітній галузі. Як підкреслює І. Раєвська мислення молодших школярів перебуває на етапі переходу від наочно-дійових до наочно-образних форм, тому діти лише опановують уміння аналізувати, порівнювати й робити елементарні висновки [21]. На думку С. Свічкара, дослідницькі операції в цьому віці ще не є стійкими та потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки [24]. Т. Мієр зазначає, що молодші школярі виявляють природну допитливість, однак не володіють розгорнутими способами самостійного пошуку інформації [13]. С. Омельчук наголошує на необхідності створення спеціально організованих умов для набуття первинного дослідницького досвіду [16]. М. Пентилюк та К. Степанюк підкреслюють, що розвиток дослідницьких умінь має бути поетапним і відповідати віковим можливостям дітей, а педагогічний супровід – забезпечувати плавний перехід до більш складних форм мислення [26].

На цьому етапі розвитку дитина здебільшого оперує конкретними уявленнями, що ускладнює сприйняття історичного матеріалу, який містить часові, просторові, абстрактні й оцінні категорії. Процес вивчення історичного матеріалу

в 3-4 класах часто обмежується лише інформаційно-фрагментарним рівнем – запам'ятовуванням окремих фактів, подій, імен, без глибшого їхнього осмислення. Учням складно співвідносити історичну інформацію з контекстом сучасності, інтерпретувати її, робити логічні висновки.

На вивчення історичного матеріалу впливає ситуативність мислення молодших школярів, що потрібно врахувати під час подачі, пояснення інформації через приклади конкретних життєвих ситуацій, відомих подій, родинні історії, традиції громади, міста. Найкраще на цьому етапі в учнів сформовані вміння спостерігати, описувати, відповідати на конкретні запитання, працювати з візуальною інформацією (малюнками, фотографіями, простими схемами). Натомість вміння аналізувати джерела, критично осмислювати інформацію, формулювати гіпотези, здійснювати узагальнення та будувати інтерпретації формуються повільніше та потребують послідовного й диференційованого підходу.

Аналіз науково-методичних джерел [12, 13, 18, 25, 31] дав можливість визначити ефективні способи формування дослідницьких умінь здобувачів початкової освіти, що представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Способи формування дослідницьких умінь

Метод	Дослідницьке вміння	Особливості	Завдання / питання
Проблемне навчання	Ставити запитання, висувати гіпотези	Пізнавальна активність	Чому людям важливо пам'ятати історію свого народу?
Дослідницький метод	Планувати спостереження, фіксувати результати	Потреба в дії, наочності	Як змінилося життя людей з часів козаччини донині?

Продовження таблиці 1.2

Проектна діяльність	Організовувати, презентувати, робити висновки	Бажання досягти результату	Створення лепбуку: «Моя мала батьківщина. Що я про неї знаю?»
Інтерактивні завдання	Аналізувати, обґрунтовувати	Гра, емоційність, співпраця	Рольова гра: «Я – депутат громади: як вирішити проблему забруднення?»
Навчально-дослідницькі завдання	Формулювати гіпотези, досліджувати, узагальнювати	Самостійність, критичне мислення	Як змінювалися традиції святкування Великодня в Україні у різні часи?
Експеримент	Перевіряти припущення, робити висновки на основі спостережень	Практична діяльність, дослідницький інтерес	«Волонтерство в дії»
Досліди	Спостерігати, порівнювати результати, робити узагальнення	Безпосередня участь, пізнавальна активність	Відповідальність у спільній справі

Опишемо їх детальніше. На думку Т. Мієр [12], ефективним способом формування дослідницьких умінь у дітей молодшого шкільного віку є проблемне навчання, оскільки воно передбачає створення ситуацій, у яких учні мають самостійно знайти спосіб розв’язання запропонованого завдання. Дослідниця підкреслює, що саме постановка пізнавальної проблеми стимулює пошукову активність, розвиває вміння ставити запитання, висувати припущення та робити елементарні висновки. У межах проблемного навчання учні не отримують готових

знань, а «відкривають» їх шляхом власної пізнавальної діяльності, що забезпечує формування базових дослідницьких операцій.

Учені, зокрема К. Степанюк та С. Омельчук [26], наголошують, що важливим засобом розвитку дослідницьких умінь є проєктна діяльність, яка передбачає виконання учнями послідовних дій від визначення мети до представлення результату. Проєктна діяльність, орієнтована на тривале й цілеспрямоване виконання завдання з реальним практичним результатом, є дієвим засобом формування таких дослідницьких умінь, як уміння планувати послідовність дій, організовувати співпрацю, самостійно шукати інформацію, здійснювати самооцінку результатів діяльності. У початковій школі проєкти можуть реалізовуватись у вигляді колективної роботи над темами, близькими до життєвого досвіду дітей, наприклад: «Чому важливо допомагати іншим?», «Традиції нашої сім'ї» або «Мій рідний край». У таких проєктах учні аналізують інформацію, готують виступи, створюють постери, діляться результатами зі своїми однокласниками, формуючи навички самопрезентації.

Інтерактивні методи навчання, зокрема дискусії, моделювання ситуацій, рольові ігри, дають змогу реалізовувати соціально-дослідницький компонент: учні вчаться висловлювати думки, обґрунтовувати твердження, зіставляти різні точки зору. Враховуючи схильність дітей до емоційного реагування та гри, інтерактивна форма дозволяє максимально залучити їх до дослідницького пошуку.

Для формування дослідницьких умінь доцільно використовувати експерименти та досліді. Проте проведення дослідів і експериментів з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі є дещо складним.

Вважаємо, що одним із ефективних методів формування дослідницьких умінь учнів 3 класу для опанування змісту громадянської та історичної освітньої галузі є використання навчально-дослідницьких завдань. Т. Мієр розуміє їх як «письмову або усну інструкцію вчителя, яка спрямовує діяльність учнів на ретельне обстеження й вивчення конкретного об'єкта (явища, процесу) з метою з'ясування його ознак (якостей, характеристик, властивостей тощо)» [13, с.150].

К. Степанюк трактує це поняття як «проблемне завдання, яке передбачає вивчення певних фактів та явищ, актуалізацію знань про них з метою вироблення й систематизації суб'єктивно нової інформації про дійсність». [26, с.341] Такі завдання є ключовим інструментом для поступового розвитку дослідницьких умінь у молодших школярів. Виконуючи такі завдання, учні отримують досвід досліджень, який згодом трансформується у вміння проводити самостійні дослідження. Поступове ускладнення завдань сприяє послідовному розвитку вмінь ставити запитання та формулювати гіпотези, спостерігати, аналізувати доступні джерела інформації, робити висновки. У процесі виконання таких завдань, учні вчаться бачити зв'язок між минулим і сьогоденням, що є надзвичайно важливим для формування їхньої громадянської свідомості. Такий підхід не тільки підвищує мотивацію до навчання, але й сприяє розвитку критичного мислення та вмінню працювати в команді. Отже, розглядаємо *дослідницькі завдання* як спеціально організовану навчальну ситуацію, що спрямовує учня на самостійне або з допомогою вчителя вивчення певного об'єкта чи явища шляхом спостереження, аналізу, пошуку, порівняння та узагальнення з метою відкриття нового для себе знання.

Українські педагоги та вчені М. Князян, М. Пентилюк, виокремили різні види дослідницьких завдань за певними ознаками. Дослідниця Н. Падун визначає види відповідно до рівня виконання завдання:

- алгоритмічний рівень: зосередженні на низький рівень підготовки учнів до навчально-дослідницької діяльності, з мінімальною пізнавальною самостійністю та обмеженим охопленням навчальною матеріалу;
- частково-пошуковий рівень: учні мають міцну базу для дослідницької роботи та вміють адаптувати свої знання до різних обставин;
- креативний рівень: завдання відрізняються підвищеною складністю та потребують значного творчого внеску учнів, демонструючи їхню здатність до самостійного мислення [19].

Дослідник С. Омельчук пропонує типи дослідницьких завдань для навчання української мови за формою організації виконання, за формою мовлення, за характером змісту навчального матеріалу, за характером розумової діяльності, за логічним прийомом, що покладений в основу дослідницького завдання, за способом формулювання умови завдання [17]. Для визначення видів дослідницьких завдань для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі за основу взяли типологію С. Омельчука, при цьому обирали ті види, які відповідають рівню дослідницьких умінь учнів 3 класу та враховують специфіку вивчення освітньої галузі. Види дослідницьких завдань для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в 3 класі представлені на схемі (Рис.1.1.).

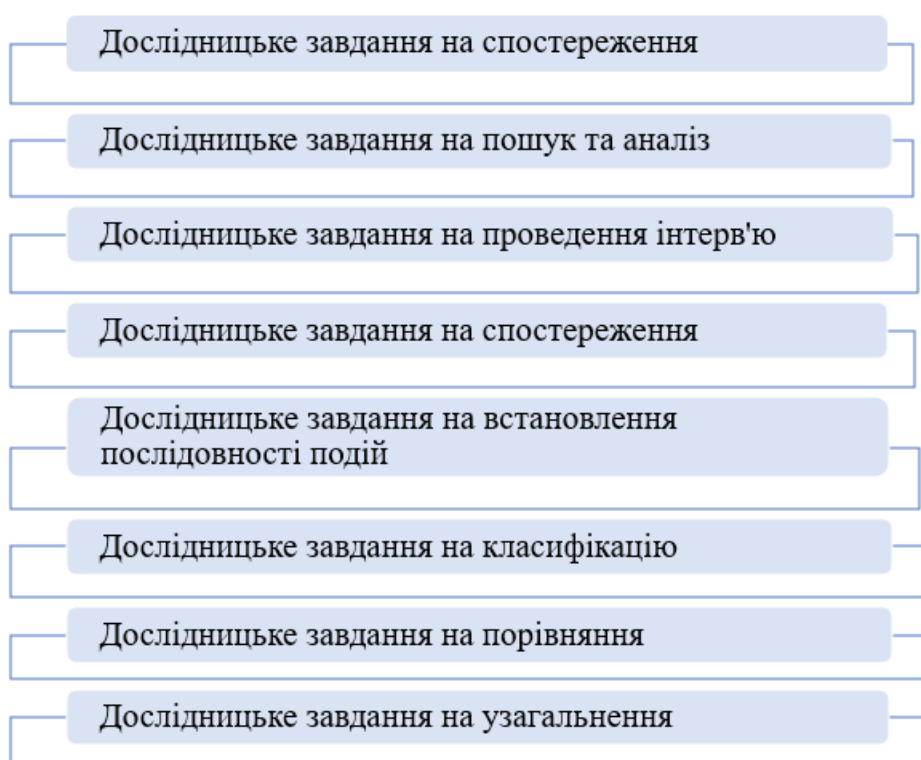

Рис. 1.1. Види дослідницьких завдань для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в 3 класі

У процесі опанування громадянської та історичної освітньої галузі третьокласники виконують різні види дослідницьких завдань, які спрямовані на

розвиток логічного мислення, уміння працювати з інформацією та встановлювати зв'язки між подіями й явищами. Опишемо їх детальніше.

Дослідницьке завдання на спостереження – навчальна ситуація, метою якої є отримання інформації про ознаки, характеристики, властивості, відносини, зв'язки об'єкта, явища, процесу, що вивчається в межах громадянської та історичної освітньої галузі під час свідомого, планомірного, свідомого сприйняття з фіксацією результатів. Такі завдання спрямовані на формування вмінь отримувати, аналізувати інформацію, збирати дані, бачити проблему, робити висновки на основі отриманих фактів. Важливо надати учням інструкції щодо проведення спостереження, таблиці/схеми для фіксації результатів, допомогу у формулюванні висновків. Допоможуть запитання, які спрямують спостереження: «Що відбувається?», «Чому це виникло?», «Які зміни можна помітити?».

Дослідницьке завдання на проведення інтерв'ю – навчальна ситуація, метою якої є збір інформації про соціальні, громадські, історичні процеси за допомогою запитань опитуваним (членам родини, представникам громади, воїнам, захисникам і захисницям України, місцевим мешканцям, працівникам музеїв тощо). Під час виконання таких завдань молодші школярі з'ясовують факти, вивчають думки, традиції, ставлення людей до певних подій, формуються вміння аналізувати, узагальнювати отримані факти, робити висновки. Допоможуть запитання, які спрямують опитування: «Що дізналися?», «Як це впливає на життя сім'ї, класу, громади?»

Дослідницьке завдання на пошук, аналіз – навчально-пізнавальна ситуація, метою якої є самостійний вияв, добір, вивчення, аналіз джерел, які інформують про історичні події, суспільні явища, правила життя. Виконання завдання спрямоване на логічне обґрунтування, існування певного явища, визначення його специфічних рис і значення. Під час виконання завдання формуються вміння працювати з різними інформаційними джерелами (оповідання, стаття, відео, фото, артефакти), виділяти головне, критично сприймати інформацію, робити висновки.

Дослідницьке завдання на порівняння – навчально-пізнавальна ситуація, метою якої є порівняння двох або більше об'єктів, подій, явищ історичного, громадського, соціального змісту для встановлення спільного і відмінного між ними. Такі завдання спрямовані на формування вмінь аналізувати, структурувати інформацію, виокремлювати головне, визначати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, а також сприяють розумінню змін, які відбуваються в часі, вчать цінувати досвід поколінь. Виконання завдань потребує доцільно обраних учителем об'єктів для порівняння, що близькі і зрозумілі віку учнів (традиції, предмети побуту, одягу, іграшки, ігри, книжки, шкільне приладдя тощо), їх наочне представлення, визначення критеріїв, за якими буде проводитися порівняння, надання таблиць, схем (діаграма Вена). Для формулювання висновків можна поставити запитання: «Що спільного?», «Що відмінного?», «Які традиції збереглися?», «Як це характеризує український народ, культуру, цінності?», «Для чого потрібно знати минуле?», «Чому важливо зберігати традиції?».

Дослідницьке завдання на класифікацію – навчально-пізнавальна ситуація, метою якої є систематизація соціальних, громадянських, історичних об'єктів, подій, фактів, явищ, предметів за певними ознаками для кращого розуміння сутності явищ і встановлення зв'язків між ними. Такі завдання сприяють формуванню вмінь аналізувати, впорядковувати інформацію, визначати істотні ознаки, бачити логічні відношення між об'єктами, робити висновки, а також виховувати ціннісне ставлення до історичної спадщини. Для виконання завдань важливим є вибір об'єктів (історичні події, символи, свята, традиції, предмети побуту, видатні українські діячі, поведінкові ситуації), їх наочне представлення у вигляді фото, малюнків, ілюстрацій, визначення критеріїв для класифікації, надання схем, таблиць, «дерева класифікації». Для формулювання висновків можна запропонувати запитання: «Які зв'язки помітили?», «Чому важливо бачити і встановлювати зв'язки?».

Дослідницьке завдання на встановлення послідовності – навчальна ситуація, метою якої є встановлення логічної, часової, змістової послідовності історичних,

соціальних, громадських подій, явищ, дій, процесів, що допомагає усвідомити взаємозв'язки і закономірності між ними. Такі завдання формують вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, впорядкувати інформацію в логічному порядку, усвідомлювати зміну подій у часі, осмислювати які наслідки мають події чи дії. Вчитель може запропонувати проблемне запитання «Як змінювалися предмети побуту української родини?», «Як святкували Великдень в різні часи?», «Як змінювалися герб і прапор України?». Відобразити відповідь можна за допомогою лінії часу.

Дослідницьке завдання на узагальнення – навчально-пізнавальна ситуація, метою якої є виокремлення істотних ознак, об'єктів або явищ, встановлення зв'язків між отриманими фактами для написання висновку. Такі завдання спрямовані на формування вмінь аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати, узагальнювати інформацію. Для виконання завдання вчителю доцільно сформулювати питання, що будуть спрямовувати учня на виділення істотних ознак («Що ми дізналися за допомогою фото?»), на порівняння та пошук спільного («Що об'єднує ці об'єкти?», «У чому відмінність ситуацій?») та формулювання висновку (Який результат можемо підсумувати?»), від фактичного матеріалу до узагальненого судження.

Дослідницькі завдання для учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі мають враховувати специфіку опанування матеріалу в межах громадянської та історичної галузі та психологічні особливості молодших школярів. Об'єкти досліджень слід обирати, враховуючи досвід учнів, наприклад, сім'я, архітектура рідного міста, свята, сімейні реліквії, предмети побуту, права та обов'язки. Перевага наочно-образного мислення спонукає під час навчально-дослідницьких завдань використовувати таблиці та діаграми для порівняння об'єктів та явищ, лінію часу для структурування послідовності історичних подій. У зв'язку з недостатнім розвитком критичного мислення, учні ще не вміють повноцінно аналізувати історичні факти та явища, шукати підтвердження, формулювати власні висновки, критично оцінювати джерела інформації.

Відповідно, доцільним є надавати покрокові інструкції як знайти інформацію, запропонувати чіткі критерії для класифікації та порівняння предметів або явищ, вчити виділяти головне за допомогою запитань. Важливо спрощувати історичні поняття та події, щоб вони були зрозумілі учням молодшого шкільного віку.

Використання дослідницьких завдань під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі сприяє формуванню в учнів ціннісного ставлення до історичного минулого, розуміння важливості громадянської участі, усвідомлення себе як частини спільноти, народу, держави. Учні починають бачити зв'язки між подіями минулого й сучасного, відчують відповідальність за власні вчинки, усвідомлюють значення моральних норм і правових засад у житті громади. Таким чином, систематичне й цілеспрямоване формування дослідницьких умінь у процесі вивчення громадянської та історичної галузі в 3 класі не лише сприяє розвитку пізнавальної самостійності й мислення молодших школярів, але й формує основи громадянської компетентності, національної ідентичності та патріотизму. Це відповідає завданням Нової української школи, орієнтованої на компетентнісний підхід і всебічний розвиток особистості молодшого школяра

Ми обрали дослідницькі завдання, тому що саме вони більшою мірою відповідають віковим особливостям учнів 3 класу та сприяють поступовому формуванню базових дослідницьких умінь. У молодшому шкільному віці діти ще не завжди здатні самостійно планувати та реалізовувати складні, тривалі проєкти, проте виявляють високий інтерес до спостережень, пошуку відповідей на конкретні запитання. Дослідницькі завдання дозволяють: розвивати спостережливість, уміння аналізувати та робити висновки, не перевантажуючи дітей організаційною складовою проєкту; формувати навички критичного мислення через постановку проблемного питання, висунення гіпотези та перевірку результатів; забезпечити поетапне занурення у дослідницький процес від простих дослідів і спостережень до елементарних узагальнень; підтримувати пізнавальний інтерес завдяки короткочасності, наочності та емоційній залученості завдань; створювати умови

для індивідуальної та групової роботи, що сприяє співпраці й розвитку комунікативних умінь.

Отже, дослідницькі завдання є оптимальною формою організації пізнавальної діяльності учнів 3 класу. Вони поєднують навчальну, пізнавальну, практичну складові, дозволяють активно діяти, робити власні відкриття, що забезпечує не лише засвоєння знань, а й становлення особистісно значущих компетентностей – громадянської та соціальної.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК. ОПИС ЗОШИТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ УЧНІВ 3 КЛАСУ

2.1. Мета, завдання та структура зошита дослідницьких завдань

Зошит дослідницьких завдань, з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, є інноваційним дидактичним інструментом, спрямованим на розвиток у молодших школярів дослідницьких умінь, формування громадянської компетентності, власної ідентичності, опанування змісту освітньої галузі, досягнення результатів навчання.

Головною метою зошита є формування в учнів умінь досліджувати історичні та сучасні явища, аналізувати факти та події, робити обґрунтовані висновки та власні узагальнення, а також виховання почуття громадянської відповідальності і патріотизму. Досягнення цієї мети передбачає комплексний підхід, що включає опрацювання історичних джерел, роботу з фотографіями, графічними схемами, інтерв'ю, лініями часу та додатковими матеріалами за QR-кодами.

Для реалізації зазначеної мети визначено такі *завдання*:

- розвивати здатність учнів ставити дослідницькі запитання та формулювати гіпотези, що підлягають перевірці шляхом аналізу джерел інформації;
- сприяти розвитку критичного мислення шляхом порівняння історичних та сучасних об'єктів, соціальних явищ і культурних практик;
- формувати навички самостійного пошуку інформації в надійних джерелах, у тому числі через використання QR-кодів та інтернет-ресурсів;
- навчити учнів систематизувати отримані дані, оформлювати їх у таблиці, схеми, діаграми (зокрема діаграму Вена) та лінії часу;

- розвивати уміння оцінювати власну діяльність через систему самооцінювання за критеріями рівня опанування дослідницьких навичок;
- інтегрувати дослідницькі навички з навчальним процесом з української мови та літератури, формувати комплексне розуміння матеріалу;

За структурою зошит дослідницьких завдань складається з п'яти тематичних блоків, які відповідають темам, що вивчаються в 3 класі.

1. Дослідження історії міста Києва: учні аналізують старі та сучасні фотографії, ставлять запитання, порівнюють події минулого і сьогодення, висувують гіпотези, виконують завдання з таблицями та формують власні висновки. Кожне завдання супроводжується мотиваційним зверненням до учня та інструкцією для самооцінювання. Застосовані види дослідницьких завдань: аналіз і порівняння історичних джерел, спостереження за змінами в міському просторі, формулювання гіпотез («Чому саме Київ став столицею?»), робота з візуальними джерелами, завдання на вміння ставити запитання, узагальнювати інформацію, робити висновки.

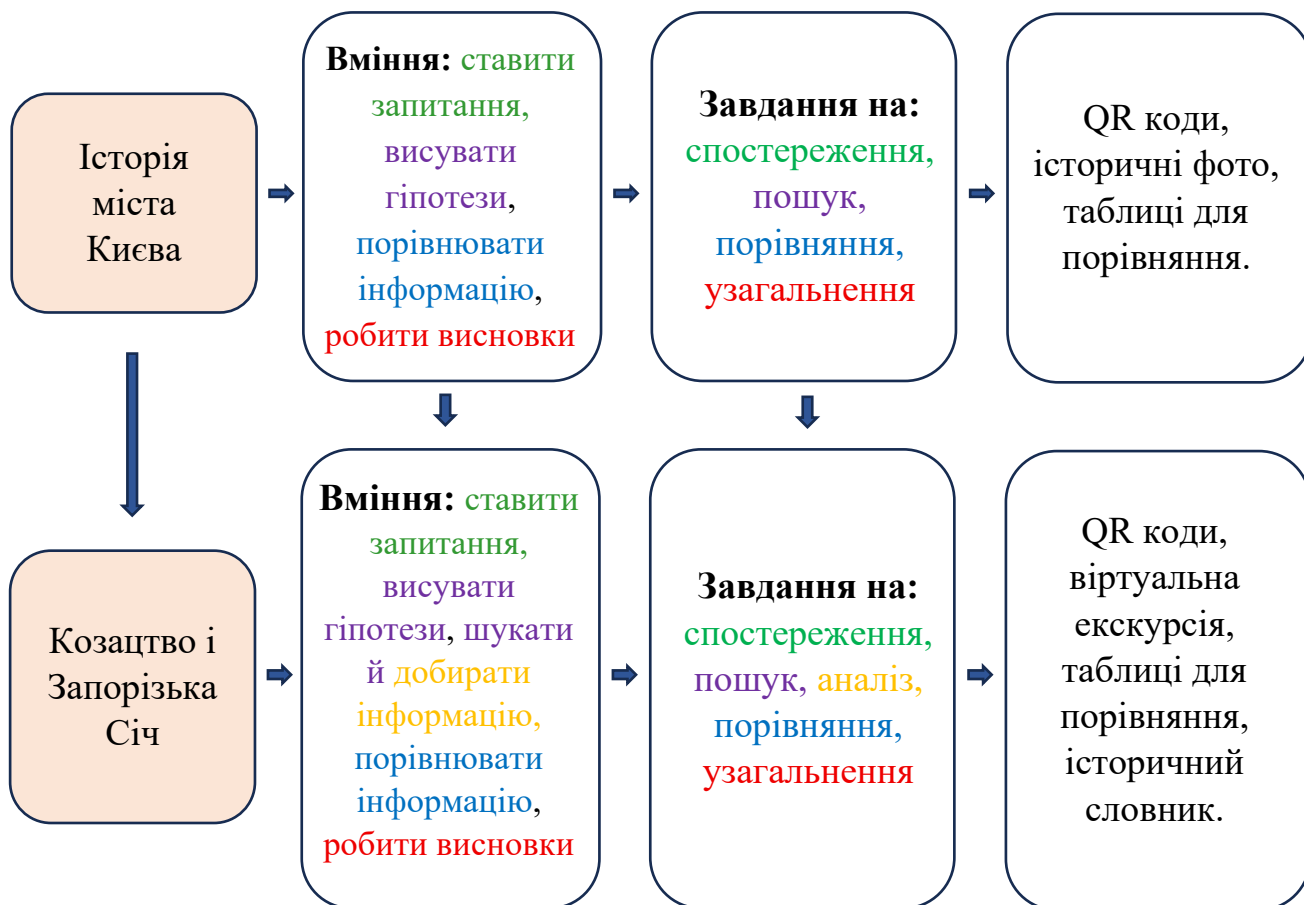
2. Дослідження козацтва та Запорізької Січі. Цей блок передбачає опрацювання історичних джерел, малюнків, інтерактивних екскурсій (QR-коди), аналіз соціальної структури козацької громади, розгляд моральних цінностей та порівняння козацьких традицій із сучасними захисниками України. Використано завдання-дослідження з аналізу текстів та ілюстрацій, порівняльні завдання, дослідницькі міні-ігри з QR-кодами, створення коротких висновків на основі фактів, узагальнення спостережень, робота з таблицями «тоді – тепер».

3. Дослідження родинної історії, де учні вивчають історію сім'ї, ставлять запитання до родичів, складають діаграми Вена для порівняння дитинства різних поколінь, аналізують родинні реліквії та події, оформлюють результати у вигляді фотоколажів, схем і ліній часу. Застосовано дослідницькі інтерв'ю, спостереження та збір інформації з різних джерел, порівняння поколінь, створення родинних хронологічних схем, завдання на узагальнення та осмислення власного досвіду.

4. Дослідження державних свят, де учні досліджують історичні та сучасні значення державних свят України, аналізують їх походження, оформлюють інформацію у таблиці та лінії часу, ставлять дослідницькі запитання, формують висновки та перевіряють достовірність джерел інформації. Використано аналітичні завдання з перевірки достовірності джерел, робота з історичними датами, створення ліній часу, дослідницькі міні-тести, групові обговорення і мініопитування.

5. Дослідження предметів українського побуту, де учні висувають гіпотези про їх використання, досліджують їх призначення, знаходять сучасні замінники. Використано завдання на висування гіпотез, робота з текстовими джерелами інформації. Схематичне зображення структури зошита представлено на Рис. 2.1.

Кожен блок передбачає поступове ускладнення завдань: від спостереження та аналізу до формулювання гіпотез, порівняння та оцінювання власних досягнень. Додатково передбачено використання мультимедійних ресурсів через QR-коди, що сприяє розширенню компетентностей учнів у сфері інформаційної грамотності.

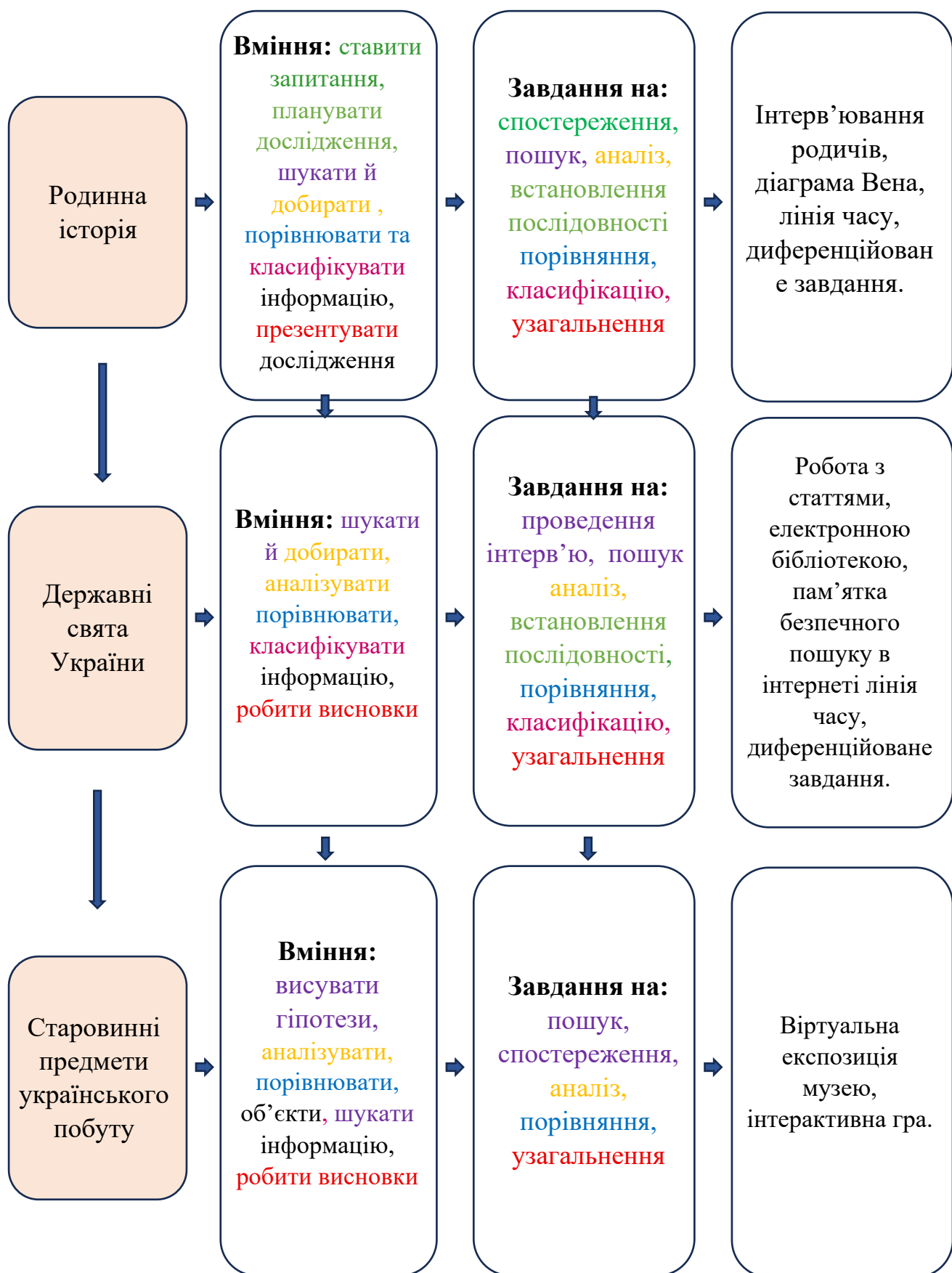

Рис. 2.1. Структура зошита дослідницьких завдань

Зошит дослідницьких завдань розроблено з урахуванням принципів особистісно орієнтованого навчання. Кожна тема починається та завершується мотиваційним зверненням до учня, що сприяє підвищенню зацікавленості та залученості у навчальний процес. Самооцінювання за критеріями дозволяє учням усвідомлювати власні досягнення та визначати напрями вдосконалення. Послідовність вивчення кожної теми, що відображено в побудові матеріалу подана на рис. 2.2.

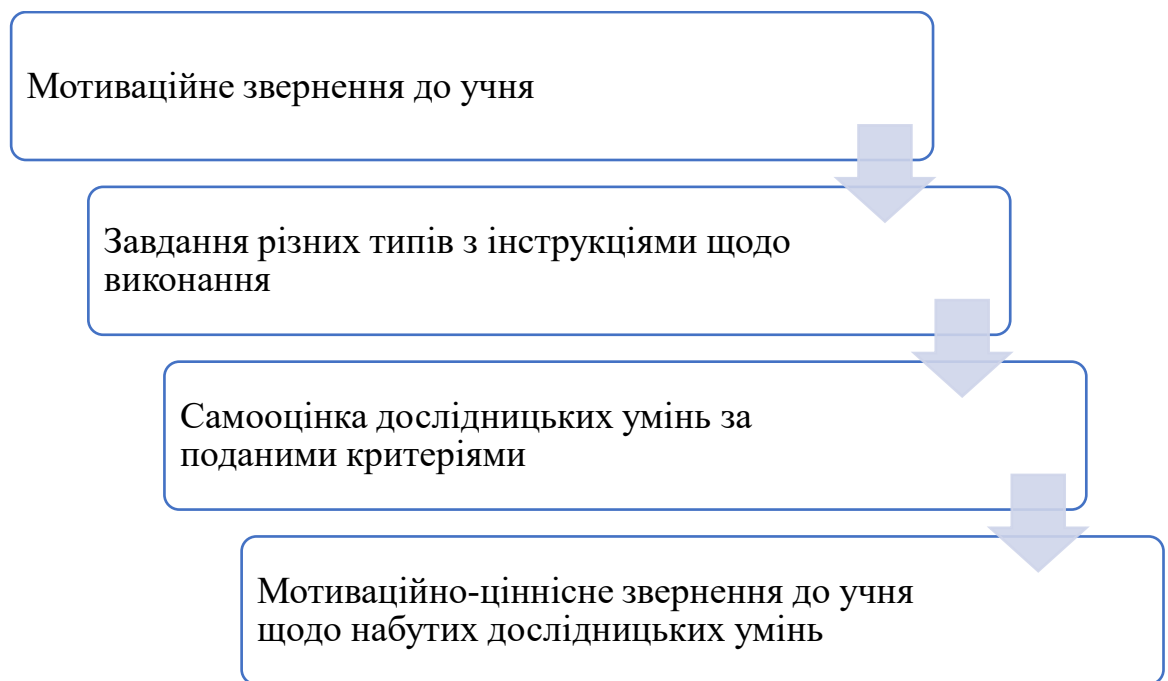

Рис. 2.2. Алгоритм вивчення теми

Використання зошита можливо як на уроках «Я досліджую світ» під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, так і для інтеграції з уроками української мови та літератури. Блоки передбачали формування таких дослідницьких умінь: ставити дослідницькі запитання, планувати дослідження, висувати гіпотези, здійснювати пошук інформації в різних джерелах, аналізувати й порівнювати факти та об'єкти, презентувати дослідження в різних формах, робити висновки.

Зошит укладений з урахуванням пізнавальних потреб і можливостей учнів, передбачені диференційовані завдання для вибору способу представлення

дослідження, використання QR-кодів для ознайомлення з навчальним відео, статтями відповідно до теми, навчальні ігри.

Отже, зошит дослідницьких завдань є комплексним освітнім продуктом, який спрямований на формування дослідницьких умінь учнів, розвиток критичного мислення та навичок самостійного пошуку інформації. Зошит забезпечує інтегроване навчання, сприяє розвитку громадянської свідомості, творчості та пізнавальної активності учнів, допомагає формувати цілісний образ історії України, її культурної спадщини та родинних традицій. Такий підхід дозволяє молодшим школярам ефективно засвоювати знання та застосовувати їх у повсякденному житті, сприяє вихованню свідомих та відповідальних громадян.

2.2. Технологія роботи з зошитом дослідницьких завдань для формування дослідницьких вмінь в учнів 3 клас під час опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі

Технологія роботи із зошитом дослідницьких завдань для учнів початкових класів є ефективним інструментом, що дозволяє організувати навчально-дослідницьку діяльність у системний і структурований спосіб. В її основі лежить послідовне формування дослідницьких умінь, які виявляються у здатності дітей спостерігати, аналізувати, порівнювати, робити висновки та інтерпретувати інформацію. Робота із зошитом передбачає поступове ускладнення завдань та завдяки інтеграції різних видів діяльності забезпечує формування у школярів цілісного уявлення про історичні події та громадські процеси.

Зошит дослідницьких завдань побудований за принципом поетапності, що дозволяє учням спочатку здійснювати прості спостереження, а потім поступово переходити до аналізу, порівняння та інтерпретації матеріалу. Кожна сторінка

зошита передбачає завдання, які спрямовані на активне залучення учнів до процесу дослідження. Так, використання різноманітних джерел інформації, включно з історичними текстами, фотографіями, картами та схемами, формує у дітей навички критичного сприйняття та оцінки достовірності даних. Інтерактивні елементи, такі як QR-коди, дозволяють розширити інформаційне поле учня, забезпечують доступ до додаткових навчальних матеріалів і створюють умови для самостійного пошуку та опрацювання інформації.

Робота із зошитом передбачає чергування індивідуальної та групової діяльності, що сприяє розвитку комунікативних навичок, умінню працювати у команді та ефективно обмінюватися результатами досліджень. Учні отримують можливість спільно аналізувати факти, формулювати припущення, перевіряти їх через дослідження та на основі отриманих даних формувати аргументовані висновки. Така організація навчальної діяльності сприяє розвитку аналітичного мислення, умінню логічно поєднувати факти та робити обґрунтовані висновки.

Зошит дослідницьких завдань має інноваційну структуру, що передбачає розвиток різних видів дослідницької діяльності. Учні здійснюють роботу з первинними джерелами, опрацьовують історичні тексти та матеріали, порівнюють минуле й сучасне, що дозволяє формувати цілісне історичне мислення та уявлення про процеси, що відбуваються в суспільстві. Застосування різних методів дослідження, таких як складання таблиць, схем, діаграм, створення ліній часу, дозволяє не лише систематизувати отриману інформацію, а й розвивати вміння працювати з абстрактними моделями, що є ключовим компонентом формування дослідницьких компетентностей.

Особлива увага приділяється стимулюванню самостійної діяльності учнів. Зошит передбачає завдання, які потребують активного пошуку відповідей, висування гіпотез і їх обґрунтування. Такий підхід формує у школярів відповідальність за результат своєї діяльності, уміння планувати та реалізовувати власні дослідження, а також здатність до рефлексії і самооцінки. Інтеграція візуальних, текстових та практичних завдань сприяє формуванню

мультимодального досвіду, який дозволяє учням різних типів сприйняття ефективно опрацьовувати навчальний матеріал та глибше усвідомлювати історичні й громадянські процеси.

Методична цінність зошита полягає також у можливості диференціювання завдань за складністю та рівнем підготовки учнів, що забезпечує оптимальні умови для розвитку кожного школяра. Використання зошита дослідницьких завдань стимулює мотивацію до навчання, оскільки учні відчують значущість своєї діяльності, мають змогу проявляти творчість та отримувати задоволення від процесу відкриття нового. Крім того, робота із зошитом формує в учнів навички міжпредметної інтеграції: об'єднання знань з історії, громадянської освіти, мови та мистецтва сприяє розвитку комплексного розуміння предметного матеріалу та формує цілісну систему знань

Особливістю технології роботи із зошитом є активна роль вчителя як координатора та консультанта освітнього процесу. Педагог спрямовує діяльність учнів, допомагає структурувати дослідження, надає методичну підтримку під час складних завдань і контролює дотримання послідовності дослідницьких дій. При цьому учні виконують більшість дослідницьких операцій самостійно, що формує у них навички автономної навчальної діяльності та критичного мислення.

Дослідницькі завдання, що розміщені в зошиті передбачають виконання їх учнями індивідуально, в парах, в невеликих групах. Відповідно до мети уроку вчитель пропонує організувати індивідуальну або групову дослідницьку діяльність третьокласників. Також є диференційовані завдання, які учні можуть самостійно обирати залежно від рівня власних інтересів, потреб, творчих можливостей. При цьому важливо вчити школярів робити усвідомлений вибір.

У таблиці 2.1. продемонстровано основні методи роботи із зошитом дослідницьких завдань для учнів 3 класу під час опрацювання змісту громадянської та історичної освітньої галузі. Вона відображає поєднання традиційних і сучасних педагогічних підходів, спрямованих на розвиток дослідницьких умінь, критичного мислення, логічного аналізу та творчих здібностей учнів.

Таблиця 2.1

Методи роботи із зошитом дослідницьких завдань для учнів 3 класу

Метод	Опис
Пошуково-дослідницький метод	Учні самостійно збирають інформацію за допомогою завдань та QR-кодів, що стимулює дослідницьку діяльність.
Порівняльний аналіз	Реалізується через заповнення таблиць, діаграм та схем; дозволяє порівнювати минуле й сьогодення, виявляти спільне та відмінне.
Метод постановки запитань	Формує критичне мислення, уміння виділяти головне, ставити уточнювальні питання та шукати відповіді на них.
Метод висування гіпотез	Розвиває логічне мислення, здатність обґрунтовувати припущення та перевіряти їх через дослідження та аналіз джерел.
Проектно-творчий метод	Включає створення фотоколажів, плакатів, ліній часу та інших наочних результатів досліджень.

Отже, робота із зошитом дослідницьких завдань у 3 класі забезпечує систематичне і послідовне формування дослідницьких умінь, розвиває аналітичні, творчі та критичні компетентності, сприяє формуванню логічного, критичного, історичного та громадянського мислення. Інтеграція різних видів діяльності, мультимодальних матеріалів, диференційованих завдань та системи самооцінювання створює сприятливі умови для активного пізнання та самостійного дослідження, формує відповідальне ставлення учнів до навчальної діяльності та підвищує їх мотивацію до опанування навчального матеріалу.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ БЛОК. РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОШИТА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ З ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

3.1. Діагностика рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі

Незважаючи на відносну досліджуваність проблеми формування дослідницьких умінь учнів початкової школи, прогрес у вирішенні зазначеної проблеми залишається недостатнім та носить фрагментарний характер. Для уточнення стану сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу нами було проведено дослідження на базі Приватного закладу повної загальної середньої освіти Міжнародної американської школи та університету. У ньому взяли участь 20 учнів 3-А та 3-С класів. Метою дослідження є визначення рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Завдання експериментального дослідження:

1. Провести початкову діагностику знань, умінь і навичок учнів 3 класу у сфері дослідницької діяльності та оцінити їхню готовність до роботи з історично-громадянським матеріалом.

2. Розробити навчальні завдання, що передбачають послідовність дослідницьких дій, з урахуванням вікових особливостей учнів.

3. Провести серію завдань, спрямованих на формування та розвиток умінь збирати інформацію, аналізувати історичні та громадянські факти, робити висновки та представляти результати.

4. Зібрати та проаналізувати дані про зміни у сформованості дослідницьких умінь після проведення навчальних активностей.

У структурі дослідницьких умінь учнів початкової школи дослідники Н. Недодатко, С. Буднік визначають такі компоненти як: «пізнавальний (уміння, які становлять систему мислительних операцій або дій); діяльнісний (використання літератури, добір приладів і матеріалів для експерименту, оформлення результатів дослідження у вигляді графіків, таблиць, діаграм і т. ін.); саморегулятивний (уміння організувати свою діяльність, визначати методи, засоби, послідовність і термін виконання навчального-дослідницького завдання, уміння перевірити й оцінити якість його виконання)» [2, с.132]. На основі запропонованих підходів ми визначили такі критерії сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу: *когнітивний, мотиваційний, практичний*. Також визначено їх показники, що подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Критерії та показники сформованості дослідницьких
умінь учнів 3 класу**

№	Критерії	Показники
1	Когнітивний	Здатність описувати та аналізувати ключові події й постаті, усвідомлення послідовності подій, причинно-наслідкових зв'язків між ними; знання, як проводити спостереження, порівняння, формулювати висновки, виділяти головне в інформації.
2	Мотиваційний	Зацікавленість у дослідженні історичних і громадянських тем, активна участь у навчальних завданнях, готовність ставити запитання та шукати відповіді.
3	Практичний	Виконання конкретних дослідницьких дій: збір даних, аналіз, оформлення результатів, застосування методів дослідження.

Відповідно до запропонованих критеріїв та їх показників сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу в сучасній освітній практиці нами було визначено три рівня сформованості дослідницьких умінь: *високий, середній, низький рівень*, що представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу

Рівень	Характеристика сформованості
Високий	Учні розуміють зміст досліджуваних тем, самостійно визначають головне, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, уміють порівнювати об'єкти, формулювати висновки. Виявляють стійкий інтерес до дослідницької діяльності, активно беруть участь у роботі, проявляють ініціативу, ставлять запитання, отримують задоволення від пошуку нової інформації. Учні самостійно виконують дослідницькі дії: збирають і впорядковують дані, аналізують інформацію, оформлюють результати у вигляді схем, таблиць, діаграм.
Середній	Учні орієнтуються в основних поняттях і фактах, можуть пояснити події та зв'язки між ними за допомогою вчителя, частково застосовують набуті знання в дослідницьких завданнях. Виявляють зацікавлення до окремих тем, працюють із помірною активністю, мають позитивне ставлення до навчання, але швидко втрачають увагу без зовнішнього стимулу. Учні виконують дослідницькі дії з частковою допомогою вчителя, можуть зібрати та впорядкувати дані, але потребують підказок у формулюванні висновків чи оформленні результатів.
Низький	Учні мають фрагментарні знання про події та поняття, не завжди розуміють послідовність подій, не можуть самостійно робити висновки чи виділяти головне, потребують постійного супроводу вчителя. Не виявляють інтересу до дослідницької діяльності, уникають активної участі, виконують завдання лише за вказівкою вчителя. Учні не володіють навичками проведення спостережень, збору чи аналізу інформації, не можуть оформити результати, виконують завдання лише під безпосереднім керівництвом учителя.

На основі запропонованих компонентів, критеріїв та рівнів було організовано та проведено експериментальне дослідження рівня сформованості дослідницьких умінь учнів третього класу в процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Дослідження проводилося на базі Приватного закладу повної загальної середньої освіти «Міжнародної американської школи та університет», участь брали 20 учнів 3-А та 3-С класів, з них 13 хлопців та 7 дівчат. Дослідження здійснювалося за допомогою шести практичних завдань, які дозволяли оцінити конкретні дослідницькі вміння, а саме: здатність ставити проблемні запитання, планувати послідовність дій під час дослідження, збирати інформацію, аналізувати та порівнювати дані, класифікувати об'єкти за заданими критеріями та формулювати висновки. До кожного завдання пропонувалися критерії оцінювання, які враховували кількісні (кількість правильних відповідей) і якісні показники (правильність, повнота, логічність відповіді, оригінальність, точність у виконанні завдання, відсутність повторень) (Додаток А).

Для з'ясування рівня сформованості вміння ставити запитання було запропоноване завдання поставити запитання на основі зображення інтер'єру хати з села Беги Коростенського району Житомирської області XVIII–XIX століття. Високим рівнем оцінювалися 4-5 проблемних запитань, що спрямовані на з'ясування причин способів життя, наприклад, «Які умови впливали на облаштування хати?». Середнім рівнем – відповіді частково проблемного характеру: «Скільки людей жило в хаті?», «Чи були в них меблі та посуд схожі на сучасні?». Низьким рівнем – відповіді описового характеру: «Скільки вікон було в хаті?», «Які речі стоять на столі?».

Сім учнів (35%) продемонстрували високий рівень сформованості умінь, формулюючи чотири-п'ять проблемних запитань, спрямованих на з'ясування причин і способів життя людей минулого. Дев'ять учнів (45%) виявили середній рівень, формулюючи два-три питання частково проблемного характеру, а четверо учнів (20%) мали низький рівень, обмежившись питаннями описового характеру. Графічне зображення результатів представлено на діаграмі (рис.3.1).

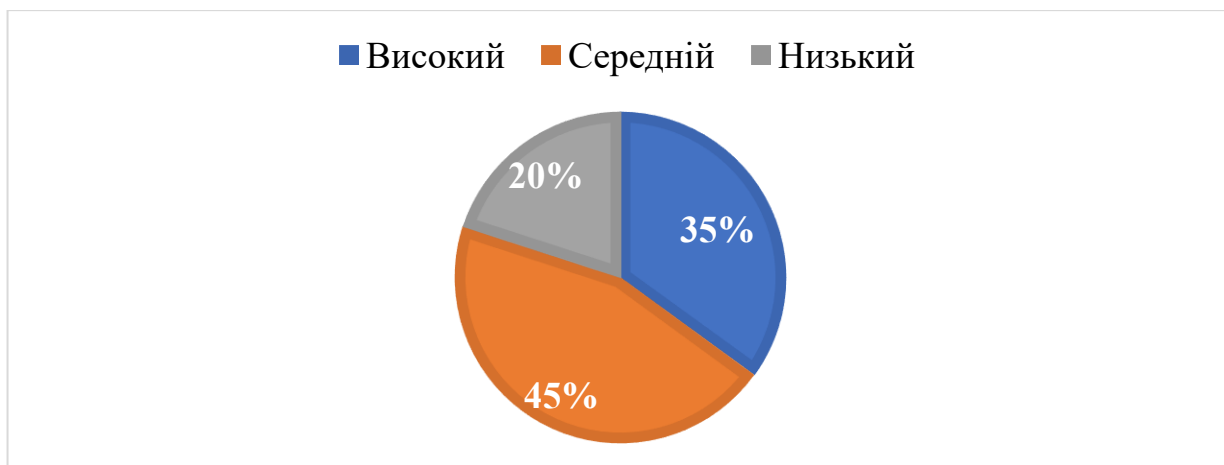

Рисунок 3.1. Результати сформованості вміння ставити запитання

Для виявлення рівня вміння сформованості планувати дослідження, було запропоноване завдання, метою якого було визначити послідовність дій щодо дослідження святкування Нового року в минулому. Високим рівнем оцінювалася логічно та правильно визначена послідовність дій, середньому рівню належить частково правильна послідовність дій, низьким рівнем оцінювалася відсутність логічних дій. Результати показали, що шість учнів (30%) продемонстрували високий рівень уміння логічно послідовно планувати дії, десять учнів (50%) – середній рівень, плануючи дії частково та не завжди логічно, тоді як четверо учнів (20%) не змогли сформулювати логічну послідовність дій. Результати представлено в діаграмі (рис.3.2).

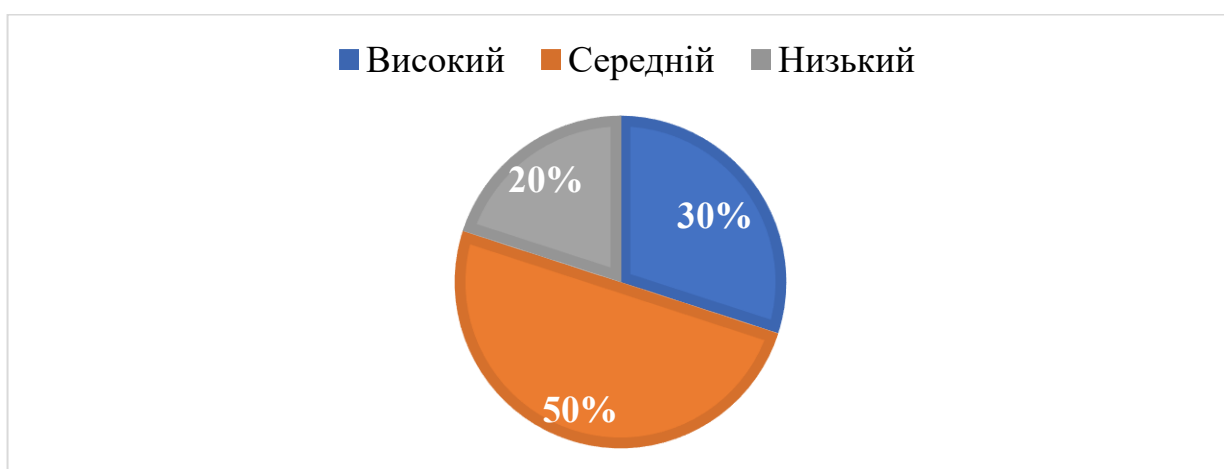

Рисунок 3.2. Результати сформованості вміння планувати дослідження

Для оцінки здатності збирати інформацію з текстового джерела учні мали виділити п'ять фактів про вулицю Шевченка з запропонованого тексту. Високим рівнем оцінювалася відповідь, де зазначено п'ять правильних фактів, середнім – представлено 3-4 достовірні факти, низький рівень – менше трьох фактів. Вісім учнів (40%) успішно виділили всі п'ять конкретних фактів, дев'ять третьокласників (45%) виділили чотири-три факти, а троє школярів (15%) наводили менше трьох фактів. Таким чином, більшість учнів здатні виділяти ключову інформацію з тексту, проте повний обсяг завдань виконує лише незначна частина учнів (рис.3.3).

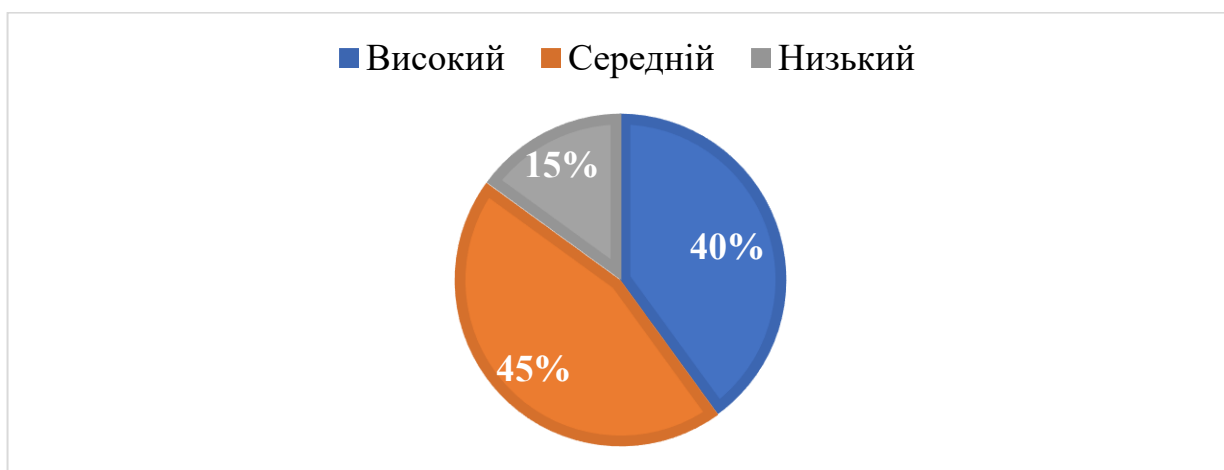

Рисунок 3.3. Результати сформованості вміння збирати інформацію

З метою визначення сформованості вміння аналізувати та порівнювати інформацію було запропоноване завдання, що полягало у порівнянні традицій святкування Нового року в родині учня та родині його друга із відображенням даних у діаграмі. Високий рівень, що характеризується повним збором інформації та правильним порівнянням, продемонстрували п'ятеро учнів (25%). Середній рівень, із частковим відображенням порівняльних даних у діаграмі, показали одинадцять школярів (55%), низький рівень, коли порівняння було відсутнє, зафіксовано у чотирьох третьокласників (20%). Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість учнів знаходиться на початковому рівні аналітичних

навичок і потребує систематичної підтримки у візуалізації та порівнянні даних. Результати представлено за допомогою діаграми (рис.3.4).

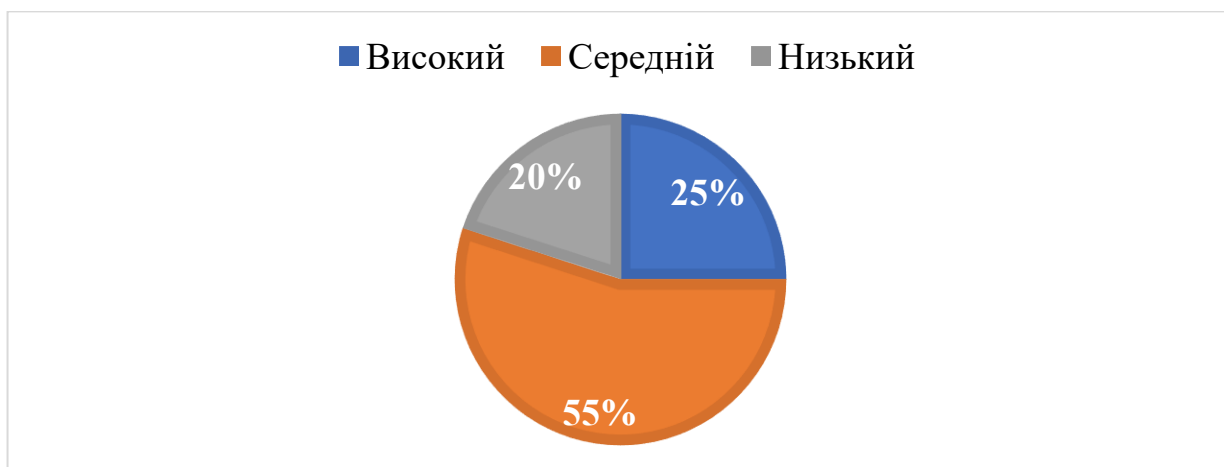

Рисунок 3.4. Результати сформованості вміння аналізувати та порівнювати

Для діагностики вміння класифікувати учні виконували завдання, що передбачало розподіл свят на групи (державні, народні, сімейні свята). Високим рівнем оцінювалася відповідь, в якій було визначено 2-3 критерії, помітна логіка в класифікації, середній рівень сформованості вміння класифікувати визначали, якщо було запропоновано 2-3 критерії, низький рівень – школяр не навів критерії для класифікації запропонованих понять. Чотири учні (20%) продемонстрували високий рівень сформованості вміння класифікувати, розподіляючи свята за двома-трьома різними критеріями (наприклад, державні і народні, або державні, народні, сімейні) та логічно обґрунтовували класифікацію. Дванадцять школярів (60%) показали середній рівень відповідного вміння, класифікуючи свята за одним-двома критеріями, а четверо третьокласників (20%) не змогли пояснити принцип класифікації, засвідчивши таким чином низький рівень сформованості вміння класифікувати. Результати сформованості вміння класифікувати в учнів 3 класу представлено на діаграмі (рис.3.5).

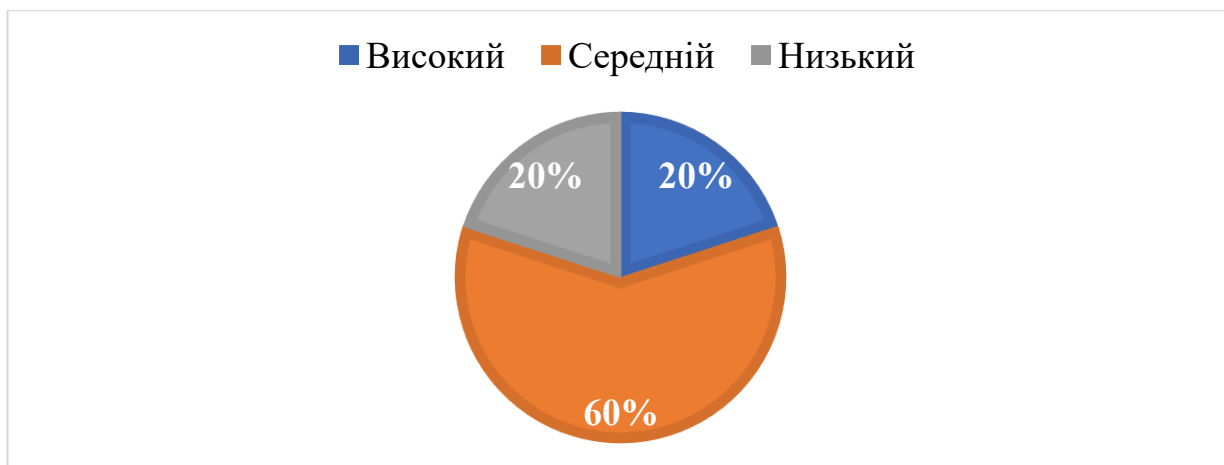

Рисунок 3.5. Результати сформованості вміння класифікувати

Для виявлення рівня сформованості вміння формулювати висновки було запропоноване завдання сформулювати висновок на основі аналізу соціальних змін у районі. Високим рівнем оцінювалася змістовна відповідь з елементами аналізу, короткі та поверхневі відповіді оцінювалися середнім рівнем, для низького рівня характерні часткові або повністю відсутні висновки. Шість учнів (30%) продемонстрували високий рівень, надали змістовні відповіді з елементами аналізу, десять школярів (50%) виявили середній рівень, обмежилися короткими поверхневими висновками, тоді як четверо третьокласників (20%) наводили часткові або відсутні висновки. Результати свідчать, що більшість учнів розуміє значення змін у громаді, проте потребує розвитку аналітичного мислення та здатності до формулювання обґрунтованих висновків. Представлено на рис. 3.6.

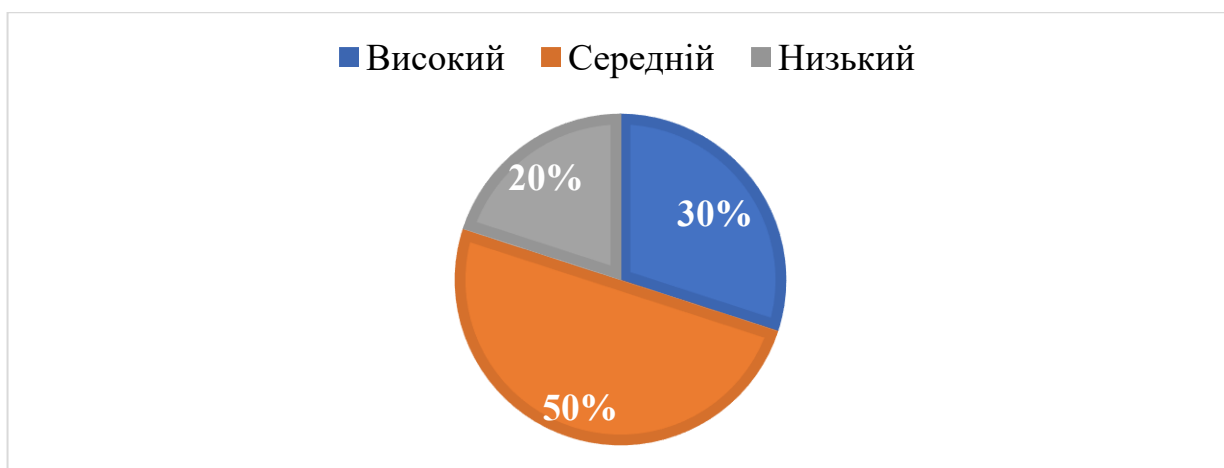

Рисунок 3.6. Результати сформованості вміння робити висновки

На основі виконаних завдань встановили такі результати рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу, які представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Діагностика рівня сформованості дослідницьких умінь

Дослідницьке вміння	Рівні сформованості дослідницьких умінь					
	Високий рівень (к-сть учнів\%)		Середній рівень (к-сть учнів\%)		Низький рівень (к-сть учнів\%)	
	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Вміння ставити питання	7	35%	9	45%	4	20%
Вміння планувати дослідження	6	30%	10	50%	4	20%
Вміння збирати інформацію	8	40%	9	45%	3	15%
Вміння аналізувати та порівнювати	5	25%	11	55%	4	20%
Вміння класифікувати	4	20%	12	60%	4	20%
Вміння робити висновки	6	30%	10	50%	4	20%

За результатами проведеної діагностики рівня сформованості дослідницьких умінь учнів встановлено, що найбільш високий рівень сформованості дослідницьких умінь спостерігається у вмінні збирати інформацію, який продемонстрували 40% учнів. Достатній рівень сформованості вміння ставити питання та планувати дослідження виявлено у 35% та 30% учнів відповідно. Менш сформованими виявилися такі дослідницькі вміння, як класифікувати, аналізувати та порівнювати, а також робити висновки, високий рівень яких зафіксовано лише у 20–30% учнів. На діаграмі подано схематичне зображення рівня сформованості всіх дослідницьких умінь, які діагностувалися в учнів 3 класу в ході вивчення громадянської та історичної освітньої галузі за допомогою виконання практичних завдань (рис.3.7).

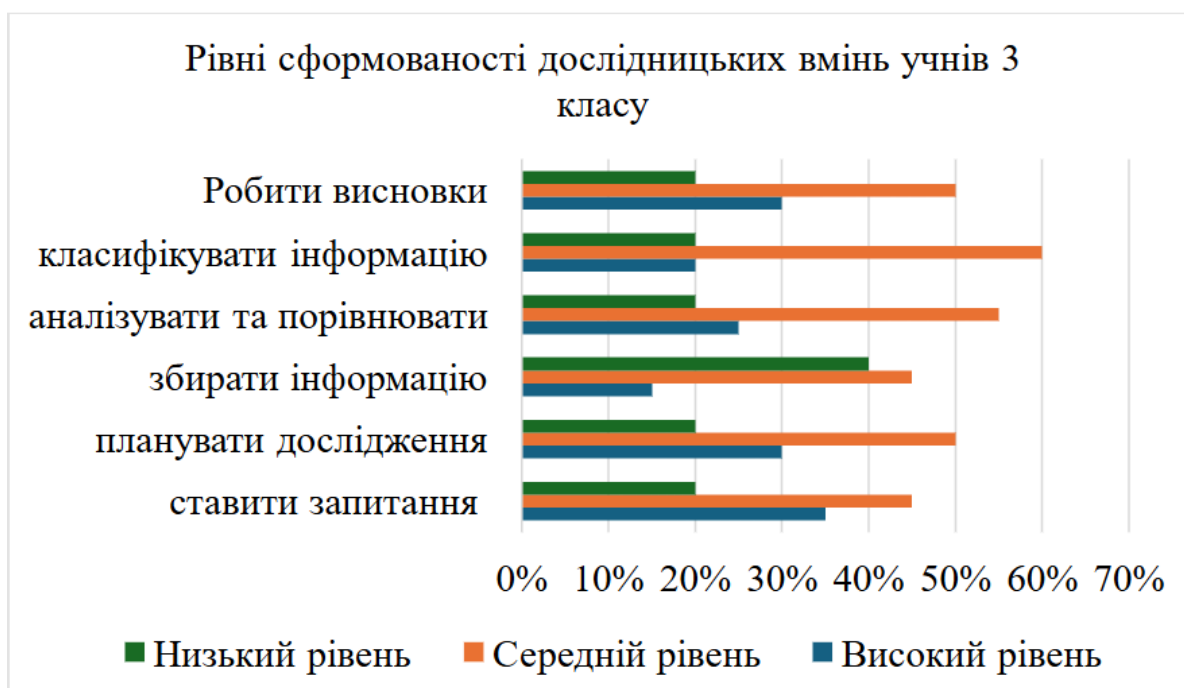

Рис. 3.7. Рівні сформованості дослідницьких умінь

Таким чином, можна зробити висновок, що учні краще опанували процеси збору інформації та формулювання питань, тоді як аналітичні компоненти дослідницької діяльності, зокрема класифікація, порівняння та узагальнення результатів, потребують подальшого розвитку та вдосконалення.

Для отримання узагальненого результату сформованості дослідницьких умінь третьокласників користувалися загальним підрахунком балів за виконання кожного завдання, яке враховувало рівні (високий рівень – 3 бали, середній рівень – 2 бали, низький рівень – 1 бал). Отриманий узагальнений результат рівня сформованості дослідницьких умінь учнів третього класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі свідчить, що: високий рівень сформованості дослідницьких умінь (15–18 балів) досягли п'ятеро учнів (25%), середній рівень (9–14 балів) був характерний для дванадцяти школярів (60%), низький рівень (6–8 балів) зафіксовано у трьох третьокласників (15%). Узагальнені результати сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі подано на діаграмі (рис.3.8).

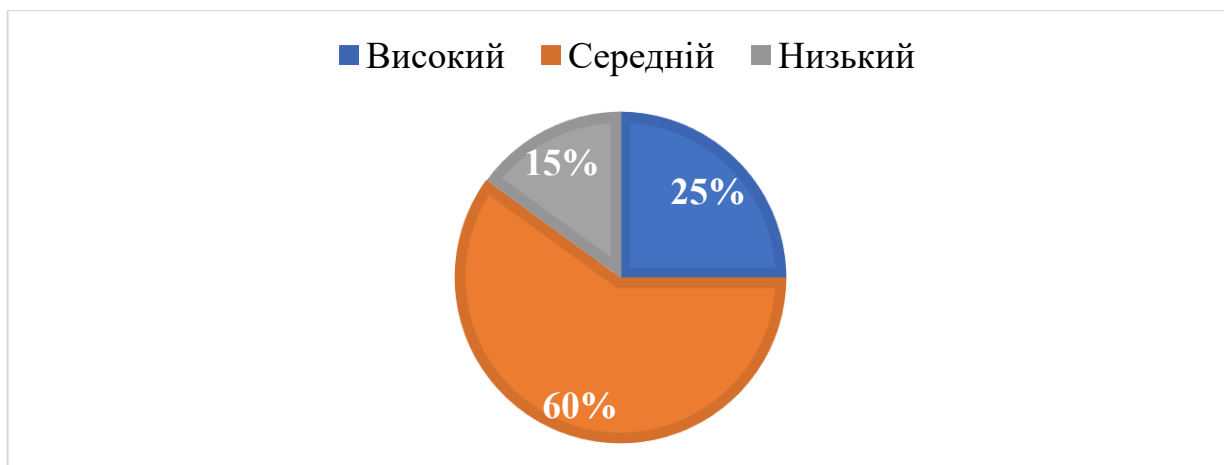

Рисунок 3.8. Узагальнені результати рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі (констатувальний етап дослідження)

Таким чином, більшість учнів демонструє середній рівень сформованості дослідницьких умінь, що вказує на необхідність систематичного розвитку аналітичних, класифікаційних та планувальних навичок. У той же час наявність учнів із високим рівнем умінь свідчить про потенціал для залучення їх до більш складних дослідницьких завдань. Результати дослідження підтверджують, що формування дослідницьких умінь у учнів третього класу перебуває на середньому рівні і потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки в межах вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Аналіз результатів діагностики рівня сформованості дослідницьких умінь учнів показує, що найбільш високий рівень сформованості спостерігається у вміннях збирати інформацію та ставити питання, що свідчить про здатність учнів активно досліджувати матеріал та формувати проблемні запитання. У той же час менш сформованими є вміння класифікувати, аналізувати та порівнювати, а також робити висновки, що вказує на потребу в систематичному розвитку аналітичних, узагальнювальних та планувальних навичок. Загалом більшість учнів демонструє середній рівень сформованості дослідницьких умінь, що підтверджує необхідність цілеспрямованої педагогічної підтримки у межах вивчення громадянської та

історичної освітньої галузі, а наявність учнів із достатнім рівнем умінь дозволяє залучати їх до більш складних дослідницьких і завдань.

3.2. Аналіз результатів перевірки ефективності зошита дослідницьких завдань

Після проведення апробації практичних завдань зошита дослідницьких завдань, спрямованих на формування дослідницьких умінь учнів третього класу в межах громадянської та історичної освітньої галузі, було здійснено аналіз ефективності запропонованого інструментарію.

Порівняння результатів діагностики до та після використання зошита дослідницьких завдань виявило позитивну динаміку у рівні сформованості дослідницьких умінь. Так, у завданні, яке передбачало формулювання проблемних запитань, спостерігалось зростання частки учнів, що продемонстрували високий рівень умінь, з 35% до 50%. Учні стали більш активно генерувати питання проблемного характеру, орієнтуватися на аналіз причин, способів життя та соціальних умов людей минулого, що свідчить про підвищення критичного та аналітичного мислення. Частка учнів середнього рівня сформованості вміння ставити запитання знизилася до 40%, а низького рівня до 10%, що вказує на загальне підвищення когнітивної активності у формуванні проблемних запитань. У другому завданні, спрямованому на планування дослідження, позитивні зміни були особливо помітні у здатності учнів до логічного розподілу дій. Високий рівень сформованості підвищився з 30% до 55%, середній рівень скоротився до 35%, а низький рівень до 10%, що свідчить про те, що робота в зошиті дослідницьких завдань ефективно сприяла розвитку послідовного мислення, вміння планувати дослідницькі дії та систематизувати інформацію. Виконання третього завдання, яке

було спрямоване на вміння збирати інформацію з текстового джерела, також показало покращення вміння працювати з джерелами. Частка учнів, які виписували всі п'ять конкретних фактів, зросла з 40% до 65%, середній рівень знизився до 25%, а низький до 10%. Така динаміка свідчить про розвиток навичок виділення ключової інформації та підвищення концентрації уваги на змісті тексту. Четверте завдання, яке передбачало аналіз та порівняння даних, після апробації зошита дослідницьких завдань показало збільшення числа учнів високого рівня з 25% до 45%, середнього рівня до 45% і зниження низького рівня до 10%, що свідчить про значне покращення здатності учнів до комплексного порівняння, структурування інформації та візуального відображення даних у вигляді діаграми. У п'ятому завданні, що передбачало класифікацію свят за різними критеріями, високий рівень сформованості вміння класифікувати підвищився з 20% до 40%, середній рівень зменшився до 50%, а низький – до 10%. Шосте завдання, яке вимагало формулювання висновків на основі аналізу змін у районі, після апробації зошита дослідницьких завдань показало зростання високого рівня з 30% до 55%, середній знизився до 35%, а низький рівень зменшився до 10%. Динаміка свідчить про суттєве покращення аналітичних навичок учнів, здатності робити обґрунтовані висновки та усвідомлювати соціальну значущість змін у громаді.

Отже, оцінка ефективності зошита дослідницьких завдань показала, що після апробації високий рівень сформованості дослідницьких умінь досягли 11 учнів (55%), середній рівень – 7 школярів (35%), а низький – лише 2 третьокласники (10%). Порівняння з попередніми результатами вказує на значне підвищення рівня сформованості дослідницьких умінь учнів третього класу, що підтверджує ефективність запропонованого зошита дослідницьких завдань як педагогічного інструмента для формування дослідницьких умінь в учнів 3 класу в процесі вивчення громадянської та історичної галузі (рис.3.9).

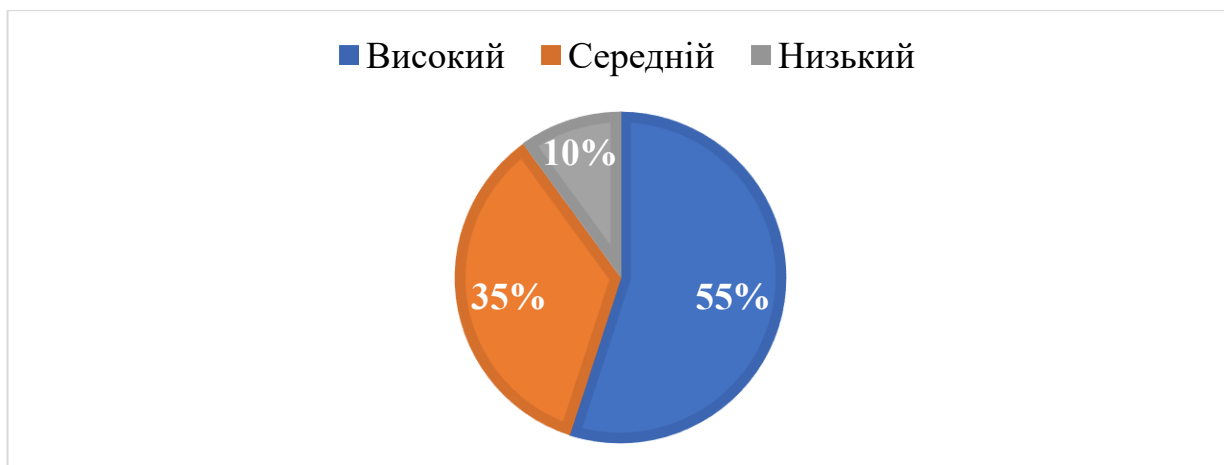

Рисунок 3.9. Узагальнені результати рівня сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі (контрольний етап дослідження)

Ефективність розробленого зошита дослідницьких завдань підтверджується динамікою рівнів сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу, що демонструється в таблиці 3.4. та діаграмі (рис. 3.10.).

Таблиця 3.4

Порівняльна таблиця результатів сформованості дослідницьких умінь

Дослідницькі вміння	Рівні сформованості дослідницьких умінь								
	Високий рівень			Середній рівень			Достатній рівень		
	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка
Вміння ставити питання	7	10	+3	9	8	-1	4	2	-2
Вміння планувати дослідження	6	11	+5	10	7	-3	4	2	-2
Вміння збирати інформацію	6	13	+7	9	5	-4	3	2	-1
Вміння аналізувати та порівнювати	5	9	+4	11	9	-2	4	2	-2
вміння класифікувати	4	8	+4	12	10	-2	4	2	-2
вміння робити висновки	6	11	+5	10	7	-3	4	2	-2

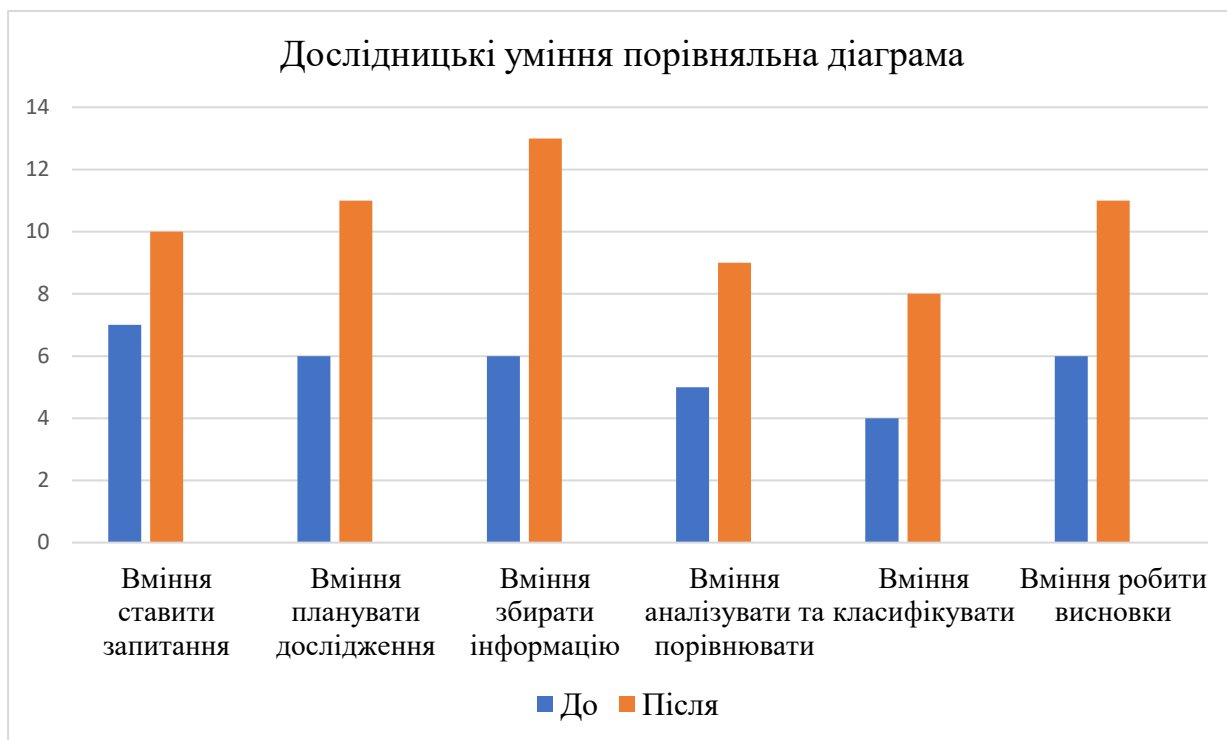

Рис. 3.10. Порівняльна діаграма рівня сформованості дослідницьких умінь до та після експерименту

Отже, апробація зошита дослідницьких завдань засвідчила його високий практичний потенціал для комплексного розвитку дослідницьких умінь учнів третього класу у процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі та підтверджує доцільність його використання в освітньому процесі як ефективного дидактичного засобу для підвищення рівня дослідницької компетентності.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз проблеми формування дослідницьких умінь учнів 3 класу підтвердив, що в сучасному освітньому процесі існує потреба у систематичному розвитку навичок дослідження, аналізу та узагальнення інформації з громадянської та історичної освітньої галузі. Дослідницькі завдання забезпечують ефективне залучення учнів до активного пізнання історичного минулого та громадянських явищ, сприяють розвитку критичного мислення та формуванню компетентностей у галузі соціальних наук. Розкрито та з'ясовано сутність базових понять дослідження: *дослідницькі уміння* – «сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до набуття нових знань і застосування їх відповідно до поставленої мети дослідницької діяльності» (М. Вашуленко, С. Дубовик) [3, с.4]; *дослідницькі уміння учнів 3 класу* – сукупність інтелектуальних, практичних, емоційних дій для вирішення завдань дослідницького характеру, які передбачають уміння спостерігати, ставити запитання, виявляти прості закономірності, формулювати невеликі проблеми, планувати послідовність дій для їх розв'язання, збирати необхідну інформацію, аналізувати отримані дані за допомогою наочних засобів та робити перші висновки; *формування дослідницьких умінь* – процес набуття сукупності інтелектуальних, практичних, емоційних навичок для вирішення завдань дослідницького характеру в ході організованої педагогом пізнавальної, навчальної, дослідницької, практичної діяльності молодших школярів; *громадянська та історична освітня галузь* – конкретна дисципліна, сфера знань, що вивчається в початковій школі і спрямована на формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності, уявлень про історичні події, культурну спадщину та традиції свого народу; *дослідницьке завдання* – спеціально організована навчальна ситуація, що спрямовує учня на самостійне або з допомогою вчителя вивчення певного об'єкта чи явища шляхом спостереження,

аналізу, пошуку, порівняння та узагальнення з метою відкриття нового для себе знання.

2. Розроблений зошит дослідницьких завдань для 3 класу метою якого є формування дослідницьких умінь учнів у межах громадянської та історичної освітньої галузі. Його структура включає п'ять тематичних блоків «Історії міста Києва», «Козацтво і Запорізька Січ», «Родинна історія», «Державні свята України», «Старовинні предмети побуту», які вміщують завдання різного типу: дослідницькі завдання на пошук, розпізнавання, аналіз, класифікацію, порівняння, встановлення послідовності, узагальнення, диференційовані та інтерактивні завдання. Система запропонованих завдань сприяє послідовному розвитку дослідницьких умінь: постановка запитань, які сприяють розширенню та уточненню проблеми, збір і аналіз інформації (запропонована робота такими джерелами як статті, енциклопедії, відео матеріалами, фотографіями), класифікація матеріалу (здійснюється за допомогою діаграм, таблиць, лінії часу), формулювання обґрунтованих висновків (учні отримують допоміжні інструкції та питання на початкових етапах). Вивчення кожної теми відбувається відповідно до технології побудови матеріалу: мотиваційне звернення до учня – завдання різних типів з інструкціями щодо виконання – самооцінка дослідницьких умінь за поданими критеріями – мотиваційно-ціннісне звернення до учня щодо набутих умінь. Особливістю зошита є використання цифрових технологій, інтегровані диференційовані завдання та можливість самооцінювання, що робить освітній процес більш персоналізованим та інтерактивним.

3. Визначено критерії та показники сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу: *когнітивний* – здатність описувати та аналізувати ключові події й постаті, усвідомлення послідовності подій, причинно-наслідкових зв'язків між ними; знання, як проводити спостереження, порівняння, формулювати висновки, виділяти головне в інформації; *мотиваційний* – зацікавленість у дослідженні історичних і громадянських тем, активна участь у навчальних завданнях, готовність ставити запитання та шукати відповіді; *практичний* – виконання

конкретних дослідницьких дій: збір даних, аналіз, оформлення результатів, застосування методів дослідження. На їх основі встановлено рівні сформованості дослідницьких умінь учнів 3 класу – *високий, середній, низький*. Для визначення рівня сформованості дослідницьких умінь учнів були запропоновані практичні завдання дослідницького характеру на матеріалі змісту громадянської та історичної освітньої галузі з відповідними критеріями оцінювання.

Експериментальна перевірка ефективності зошита проходила на базі Товариства з обмеженою відповідальністю «Приватний заклад загальної середньої освіти «Міжнародна американська школа і університет». Результати контрольного етапу засвідчили значне покращення показників сформованості дослідницьких умінь: високий рівень сформованості дослідницьких умінь збільшився з 25% до 55%, середній рівень зменшився з 60% до 35%, низький – з 15% до 10%. Позитивна динаміка зафіксована у сформованості вмінь збирати інформацію + 7, планувати дослідження + 5, робити висновки +5.

Отже, результати дослідження свідчать, що застосування зошита дослідницьких завдань сприяє цілеспрямованому розвитку ключових дослідницьких умінь учнів 3 класу, формує інтерес до громадянської та історичної освітньої галузі та створює передумови для підвищення рівня компетентності учнів у межах початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балик Н. Підходи та особливості сучасної STEM-освіти. Фізико-математична освіта, 2017. № 2(12), С. 26–30.
2. Буднік С. Навчально дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Професійна освіта. 2023. С.131–133.
3. Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. 2019, №9. С. 3–6.
4. Вознюк О.В. Формування дослідницьких умінь та актуалізації дослідницьких здібностей у дітей та молоді. Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 2. С. 50 – 62.
5. Гільберг Т., Сак Т. Навчально-дослідницька діяльність на уроках природознавства. *Учитель початкової школи*. 2014. № 7–8. С. 15–17.
6. Головань М.С., Яценко В.В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*. 2012. Випуск VII. С. 55–62.].
7. Грубінко В. В., Степанюк А. В. Система формування дослідницьких умінь майбутніх учителів природничих дисциплін. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 2 (56). С.22–35.
8. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018, № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
9. Концепція Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).

10. Лалак Н., Бурч І. М. Особливості організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. вип. 2 : Педагогіка та психологія. С.141–144.

11. Миколенко Н. Ю., Сухопара І. Г. Діагностичний аспект формування дослідницьких умінь молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Актуальні питання у сучасній науці. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. вип. 11(41). С. 1903–1916.

12. Мієр Т. І. Дидактичні засади організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів (дис. ... докт. пед. наук : 13.00.09). Київ. 2018. 128 с.

13. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів у взаємодії з собою та з іншими: монографія. Кіровоград: ФОП Александрова М. В., 2016. 424 с.

14. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідних умінь старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец.13.00.09. Харків, 2000. 212с.

15. Нікітіна Олена. Дослідницькі вміння і навички в складі операційного компонента навчальної діяльності молодших школярів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Випуск 132. С. 312-315

16. Омельчук С. Дослідницький підхід до навчання мови : лінгводидактичний словник-довідник, навчальний посібник. 2015. 56 с.

17. Омельчук С. Тезаурус основних видів дослідницьких завдань. Дивослово. 2012. № 4. С. 2–6.

18. Павлова Т. Навчально-дослідницькі завдання в структурі підручника з інтегрованого курсу «я досліджую світ». *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Т. 27. С. 161–169.

19. Падун Н. О. Навчально-дослідна діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів. *Наукові записки [Ніжинського державного*

університету ім. Миколи Гоголя]. 2012. С. 90–93. (Психолого-педагогічні науки ; т. 1).

20. Поліщук К. Дослідницькі уміння як основа проектної діяльності молодших школярів: діагностичний аспект. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 1-2 квітня 2015 р.) Вінниця, 2015. Вип. 4. С. 385–389.

21. Раєвська І. М. Дослідницька діяльність як засіб активізації пізнавального інтересу молодшого школяра. *Таврійський вісник освіти*. 2011. № 4. С. 31-36.

22. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2012. №. 1. С. 41-49.

23. Сакалюк О. П., Мисенко В. А. Розвиток дослідницьких умінь учнів 3-4 класів в альтернативних школах України. *Молодий вчений*. 2020, №3. С. 408–411.

24. Свічкарь С. Сутність та структура дослідницьких умінь молодших школярів. *Вісник українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. 2019. С. 197–199.

25. Ситнік Т. Формування дослідницьких умінь в учнів 3 класу на уроках з інтегративного курсу "Я досліджую світ". *Молодь і ринок*. 2020. №. 6–7. С. 52–56.

26. Степанюк К. І. Теоретичні засади моделювання процесу формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2021. вип. 1. С. 402.

27. Сухопара І.Г. Особливості формування дослідницьких умінь молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»*. 2025. № 10(40). С. 2342-2357.

28. Сухопара І.Г. Потенціал дослідницьких завдань у вивченні громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. №11(52). С. 1498–1515.

29. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3- 4 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022, № 743-22.

30. Тягло Н. В. Дослідницька компетентність учителя як чинник успішності науково-дослідницької діяльності учнів. Організація науководослідницької діяльності учнів у системі Малої академії наук України. Дніпро : Візіон, 2018. С. 5–15.

31. Черненко Г. М. Формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства. *Педагогічні науки*. 2013. Випуск 114. С. 222–228.

32. Чернецький І. С. Формування в учнів основної і старшої школи дослідницьких умінь засобами позакласного освітнього середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Практичні завдання для діагностування дослідницьких умінь учнів 3 класу в процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі

Завдання 1. (вміння ставити питання)

Завдання: Розглянь малюнок. Уяви що ти журналіст, і можеш дізнатися про життя людей які жили 1800 році. Придумай 5 запитань, які допоможуть тобі дізнатися більше про життя цих людей.

Покуть в інтер'єрі хати із с. Бехи Коростенського р-ну Житомирської обл. XVIII-XIX ст. НМНАПУ

Критерії оцінювання:

- Високий рівень (3 бали) – учень формулює 4-5 проблемних питань які спрямовані на з'ясування причин, способів життя (наприклад, «Як люди готували їжу без електрики?»)
- Середній рівень (2 бали) – учень формулює 2-3 питання частково проблемного характеру (Скільки людей жило в хаті? Коли це було?)
- Низький рівень (1 бал) – формулює питання описового характеру.

Завдання 2. (вміння планувати дослідження)

Завдання: Ти хочеш дізнатися, як святкували Новий рік твої бабуся та дідусь коли вони були дітьми. З чого ти почнеш своє дослідження? Розтав дії по порядку.

- ☐ Запитаю у бабусі та дідуся
- ☐ Подумаю, що саме хочу дізнатися
- ☐ Подивлюся старі фотографії
- ☐ Розповім іншим про те що дізнався
- ☐ Пошукаю інформацію в книгах

Критерії оцінювання:

- Високий рівень (3б) – логічна послідовність дій
- Середній рівень (2б) – частково планує дії, не всі кроки є логічними
- Низький рівень (1б) – відсутня логічна послідовність дій

Завдання 3. (вміння збирати інформацію)

Завдання: Під час дослідження теми «Моя вулиця» ти натрапив на текст:

«Вулиця Шевченка названа на честь великого українського поета Тараса Шевченка. На цій вулиці розташована бібліотека, дитячий садок №15, магазин "Продукти" та автобусна зупинка. Вулиця була побудована у 1965 році. На ній живе 150 сімей.»

Випиши з тексту 5 фактів про вулицю Шевченка:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Критерії оцінювання:

- Високий рівень (3б) – виписано 5 конкретних фактів
- Середній рівень (2б) – виписано 4-3 факти
- Низький рівень (1б) – виписано менше 3 фактів

Завдання 4. (вміння аналізувати та порівнювати)

Завдання: Порівняй як святкують Новий рік у твоїй родині та родині твого друга.

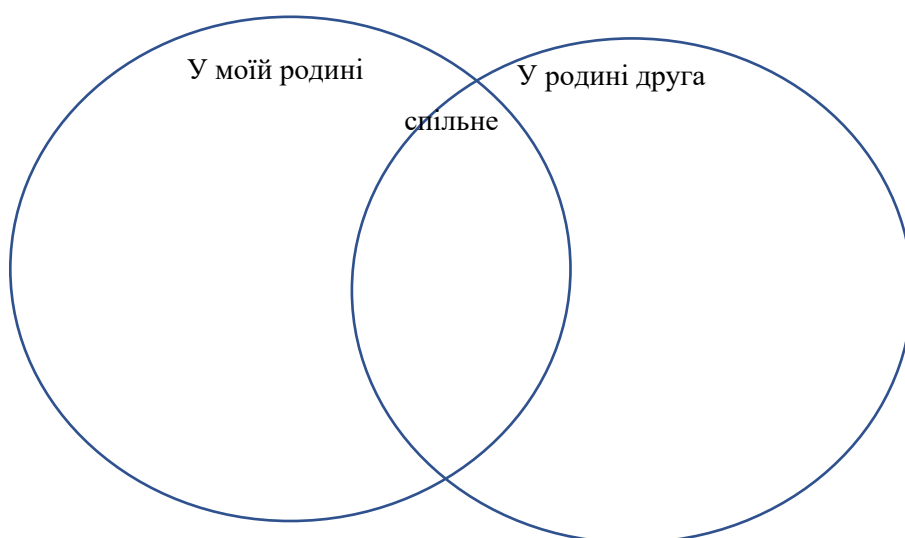
Зроби висновок, користуйся діаграмою.

У моїй родині:

- Хто готує: _____
- Що готують: _____
- Хто приходить: _____
- Які традиції: _____

У родині друга:

- Хто готує: _____
- Що готують: _____
- Хто приходить: _____
- Які традиції: _____

Критерії оцінювання:

- Високий рівень (3б) – зібрана вся інформація, правильно визначено та записане в діаграму спільне та відмінне
- Середній рівень (2б) – зібрана вся інформація, порівняння записане в діаграму частково
- Низький рівень (1б) – зібрана інформація, порівняння в діаграму не записане

Завдання 5. (вміння класифікувати)

Завдання: Розподіли запропоновані свята на групи. Дай назви цим групам.

Свята: Новий рік, День Конституції України, Різдво, Івана купала, День пам'яті та примирення, Великдень, Трійця, День Соборності України, День народження

Група 1. (назва):

Група 2. (назва):

Група 3. (назва):

Критерії оцінювання:

- Високий рівень (3б) – класифікує за 2-3 різними критеріями, прослідковується логіка в класифікації, розуміє зв'язки між святами
- Середній рівень (2б) – класифікує за 1-2 критеріями
- Низький рівень (1б) – не може пояснити принцип класифікації.

Завдання 6. (вміння робити висновки)

Завдання: Проаналізуй ситуацію та зроби висновок.

За останній рік у твоєму районі:

- Відкрили новий дитячий садок
- Відремонтували дорогу

- Поставили нові лавочки у парку
- Відкрили спортивний майданчик
- Встановили нові ліхтарі

Що спільного у всіх цих змінах?

Для кого зроблені ці покращення?

Про яке ставлення влади до жителів свідчать ці ситуації?

Зроби загальний висновок

Критерії оцінювання:

- Високий рівень: відповідь змістовна, з елементами аналізу, учень розуміє громадську спрямованість змін.
- Середній рівень: висновки короткі та поверхневі. Не проведений аналіз ситуації
- Низький: часткові висновки або повністю відсутні.

Оцінювання результатів:

Високий рівень: 15-18 балів

Середній рівень: 9-14 балів

Низький рівень: 6-8 балів

Зошит дослідницьких завдань з громадянської та історичної освітньої галузі для
учнів 3 класу